

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 323.13(497.4Piran)"1894"

Prejeto: 16. 10. 2006

Eva Holz

dr. zgod., znanstvena svetnica, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

"Krik Istre ne bo ostal neopažen"
Časopisi in časopisni članki ter telegrami
in pisma o dogodkih v Piranu jeseni leta 1894,
ki jih je zbiral tedanji piranski župan
dr. Domenico Fragiaco

IZVLEČEK

Članek je nadaljevanje razprave Češki časopis Politik in revolucija v Piranu 1894. Pisan je na osnovi ohranjenih časopisnih člankov, telegramov in pisem, ki jih je v oktobru, novembru in decembru 1894 prejemal piranski župan. Iz vsega je razvidno prizadevanje lokalnih oblasti in tudi posameznikov za ohranitev in obrambo italijanskega značaja tako mest kot tudi notranjosti Istre.

KLJUČNE BESEDE

Piran, Istra, Italija, Avstro-Ogrska, 1894, iredentizem, dvojezičnost, materni jezik, dialekti, nepismenost

SUMMARY

"THE CRY OF ISTRIA WILL NOT REMAIN UNNOTICED" NEWSPAPERS, NEWSPAPER ARTICLES, TELEGRAMS, AND LETTERS ON EVENTS IN PIRAN IN AUTUMN 1894 COLLECTED BY THE THEN MAYOR OF PIRAN DR. DOMENICO FRAGIACOMO

The article is a continuation of the paper Češki časopis Politik in revolucija v Piranu 1894 (The Czech newspaper Politik and revolution in Piran in 1894). It is based on preserved newspaper articles, telegrams and letters the mayor of Piran received in October, November and December 1894. Evident from the material is the endeavour of local authorities and of individuals as well for the preservation and protection of the Italian character of towns and of the interior of Istria as well.

KEY WORDS

Piran, Istria, Italy, Austria-Hungary, 1894, irredentism, bilingualism, mother tongue, illiteracy, dialects

Uvod

Pričujoči članek je nadaljevanje razprave *Češki časopis Politik in revolucija v Piranu 1894*, ki je izšla v Kroniki 53 leta 2005. V razpravi je bil predstavljen pogled dela slovanskega in slovenskega časopisja na dogajanje in vznemirjenje, ki je nastalo ob namestitvi dvojezične (italijansko-slovenske) napisne table na zunanji steni sodne palače v Piranu. Tokrat pa je prišla na vrsto druga stran.¹

Piranski Pomorski muzej "Sergej Mašera" hrani škaflo z izrezki iz časopisov, pismi in telegrami podpore, ki jih je v jeseni leta 1894 sprejemal tedanji piranski župan dr. Domenico Fragiaco.² V škafli so zbrani članki, ki so pisali o uporu piranskega prebivalstva proti ukazu vlade, da se na zunanji strani sodišča namesti napisna tabla v italijanskem in slovenskem jeziku. Nekateri časopisi v tej zbirki so celi, od nekaterih je ohranjen le list ali dva, na katerem je natisnjen članek, ki je govoril o piranskih dogodkih in o reakciji v Istri. Članki, ki so govorili o piranskih dogodkih in o razmerah v Istri, so praviloma označeni z rdečim svinčnikom. Zbirka časopisov in posameznih člankov odraža čutenje in mišljenje italijanskega prebivalstva tega dela Avstro-Ogrske. Ob nenehnem tarnanju italijanske strani zaradi nerazumevanja in neobčutljivosti Dunaja za njihove svetinje in bolj ali manj odkritem sovražstvu in zaničevanju Slovanov, še posebej tistih Slovanov, s katerimi so imeli neposreden stik, je treba upoštevati še to, da se je celotna zgodba odvijala v predvolilnem času, saj so bile v začetku novembra najprej volitve dveh dopolnilnih članov istrskega deželnega zbora; treba je bilo dopolniti mesto med deželnozborskimi predstavniki mesta Pirana in izvoliti člana Trgovsko obrtne zbornice. Italijani so si na ti dve mesti želeli Nicolaja de Veniera za Piran in puljskega odvetnika dr. Felicia Glezerja za Trgovsko obrtno zbornico. Ti dve želji sta se jim tudi izpolnili. Ob koncu leta, v decembru so bile občinske volitve v pazinski občini, spomladi 1895 pa volitve volilnih mož za istrski deželni zbor.³ Pisanje je tako mar-

sikdaj podrejeno predvolilni propagandi, kar je še posebno očitno pri časopisju, ki piše o Istri. Svoje pove tudi izbor časopisja in člankov, ki jih hranijo v muzeju. Tu najdemo tržaške časopise *Il Piccolo*, *Il Piccolo della Sera*, ki je bil dopolnilo k *Piccolu*, *L'Indipendente*, *Il Paese*, *giornale politico quotidiano*, *L'Adria*, *suplemento matutino all'Osservatore Triestino*, njihovo nasprotje je bil časopis *Il Pensiero Slavo*. Časopis *L'Istria* je izhajal v Poreču, v Pulju je izhajal časopis *Il Giovine Pensiero*, v Rovinju pa tednik *L'Alba*. Z ozemlja kraljevine Italije so v škafli naslednji časopisi ali pa izrezki iz njih: v Benetkah so izhajali *Gazzetta di Venezia*, *giornale politico quotidiano col riasunto degli atti amministrativi e giudiziarii di tutto il Veneto*, *Ufficiale per gli Atti della Camera di Commercio*, *L'Adriatico*, *giornale del mattino*; tu je izšla tudi edina številka časopisa *L'Irredenta*, ki je bila v celoti posvečena dogodkom v Piranu in v Istri; od časopisov, ki so izhajali v Rimu, je v zbirki en primerek satiričnega lista *Il Don Chisciotte di Roma* in del časopisa *La Riforma*. Na Sardiniji je izhajal časopis *La Nuova Sardegna*, ki je piranskim dogodkom posvetil nekaj pozornosti. Da bi bila zbirka zaokrožena je v njej na koncu še časopis *La Grande Italia* iz leta 1910, ki je izhajal v Milanu. V zbirki je tudi del graškega časopisa *Tagespost* z dne 24. oktobra 1894.

Kako in kaj so o uporih v Piranu pisali nekateri tržaški časopisi

IL PICCOLO, esce tutti i giorni. Trieste, Anno XIII. V tej zbirki so deli časopisa od 15. oktobra do 7. novembra 1894.⁴

V ponedeljek, 15. oktobra 1894⁵ je v rubriki *Cronaca locale* (Lokalna kronika) poročilo o poskusih slavizacije Pirana; v dneh od 23. do 29. oktobra je opisano že znano dogajanje v mestu.⁶ V torek, 30. oktobra 1894⁷ pa so opisane reakcije na Dunaju

24. 11. 1894; *Il Giovine Pensiero*, 12. 10. 1894; *Il Giovine Pensiero*, 9. 11. 1894; *L'Alba*, 7. 12. 1894.

⁴ *Il Piccolo*, tržaški dnevnik. Osnovni ga je tržaški Jud madžarskega rodu Teodor Mayer. Prva številka je izšla 29. 12. 1881 v 32 primerkih, leta 1915 je bila dnevna naklada 100.000. Sedež časopisa je bil 23. V. 1915 požgan; časopis je začel znova izhajati 20. 11. 1919, ko je Mayer imenoval za urednika Mussolinijevega osebnega prijatelja Rina Alessija. Leta 1938 mu je moral Mayer prepustiti časopis. Alessi je vodil časopis do 1943 in bil povsem podrejen fašističnim zahtevam. Časopis ni izhajal od 30. 4. 1945 do 5. 3. 1947. Zaradi kolaboracionizma je do leta 1954 izhajal pod imenom *Il Giornale di Trieste*. V letu 1954 je časopis prevzel sin Rina Alessija in obnovil staro ime, ki ga ima časopis še danes (Istarska enciklopedija, str. 586).

⁵ *Il Piccolo*, 15. 10. 1894, št. 4663, Dokumentacija Pomorskega muzeja "Sergej Mašera", fond Mestnega muzeja Piran, inventarna številka 1874. V nadaljevanju inv. št. ...

⁶ Glej: Holz, Češki časopis Politik.

⁷ *Il Piccolo*, 30. 10. 1894, št. 4678, inv. št. 1880.

¹ Material so mi ljubeznivo posredovali in prekopirali v Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" Piran. Vsem se za gostoljubnost in prijazno posredovanje najlepše zahvaljujem.

² Dokumentacija Pomorskega muzeja "Sergej Mašera", fond Mestnega muzeja Piran.

³ O volitvah v Istri več v: Fran Barbalić, Narodna borba v Istri od 1870 do 1915. godine. (Prema bilješkama iz Naše sloge). *Grada za noviju povijest Hrvatske I.* Zagreb 1952, str. 66–72; Vjekoslav Bratulić, Zapisnici sjednica "Hrvatsko-slovenskog kluba" zastupnika u Istarskom saboru (1884–1901). *Vjesnik Histojskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XI.–XII. Rijeka 1966–1967, str. 123–199; Vjekoslav Spinčić, *Narodni preporod u Istri. "Braća hrvatskog zmaja"*, sveska XXXIX, Zagreb 1924, str. 279–292; Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana, 1965, str. 409; *Politik* 344, 13. 12. 1894, str. 7–8; *Slovenec*,

ter med slovenskimi poslanci v dunajskem parlamentu. Razprave in dopisi se nadaljujejo tudi 31. oktobra⁸ in 1. novembra 1894. Do tega datuma so bili vsi teksti objavljeni na prvi strani, pod skupnim naslovom Lokalna kronika, kjer so poleg piranskega vprašanja pretresali tudi druge probleme. V soboto, 3. novembra 1894,⁹ pa je na prvi strani opis prihoda županov istrskih mest v Trst, ki je bil 2. novembra 1894. Ta obisk je predstavljen kot demonstracija prizadetih predstavnikov Italijanov, ki jih novi predpisi spravljajo v težaven položaj. Prišli so zastopniki naslednjih občin: Bale, Brtonigla, Buje, Buzet, Cres, Grožnjan, Izola, Kanfanar, Koper, Krk, Labin, Lošinj, Lovran, Milje, Momjan, Motovun, Novigrad, Oprtalj, Pazin, Plomin, Piran, Poreč, Pulj, Roč, Rovinj, Svetvinčenat, Umag, Vrsar, Višnjan, Vižinada. Naslednjega dne, v nedeljo, 4. novembra 1894¹⁰ je časopis prav tako na prvi strani poročal o razmerah v dunajskem parlamentu in o razmerah v Piranu, kjer je župan nameval odstopiti; to je bilo objavljeno v rubriki *Cronaca locale*. V torek, 6. novembra 1894¹¹ so morali bralce obvestiti, da je na zunanji steni sodniške stavbe nameščena dvojezična tabla, v sredo, 7. novembra 1894¹² pa tudi o tem, da je nasprotovanje dvojezičnemu napisu končano. Tudi ti članki so bili vsi na prvi strani v rubriki *Cronaca locale*.

O dogodkih v Piranu se je razpisal tudi *IL PICCOLO DELLA SERA*, *supplemento seriale del "Piccolo"*, Trieste Anno XIII. V muzeju hranijo zbrane odlomke, ki govorijo o času od 23. oktobra 1894 do 5. novembra 1894. Tako je v torek 23. oktobra 1894¹³ pisal o tem, da so v Piranu nove demonstracije, da je prispela vojska in da so se razmere nekoliko umirile. Naslednji dan je še nekoliko premleval včerajšnje dogodke in jih predstavil v rubriki *Dalla provincia* (Z dežele). V četrtek, 25. oktobra 1894¹⁴ je bralcem na prvi strani predstavil mnenje nekaterih nemških časopisov o dvojezičnem napisu. *Neue Freie Presse* in *Deutsche Zeitung* sta primerjala dogajanje s celjskimi dogodki in govorila o tem, da ima italijanski življ v obmorskih mestih absolutno prevlado, ter dodajala, da imajo istrski Italijani popolno podporo avstrijskih Nemcev. Dunajski časopis *Volkszeitung* naj bi objavil daljši prispevek o nemirih v Piranu, v katerem se zgraža nad dvojezičnim napisom na povsem italijanskem ozemlju, kajti o potrebnosti slovenskega jezika tukaj sploh ne gre razpravljati in tako dražiti zveste podložnike. Omenjen je tudi

češki časopis *Politik*, pravzaprav njegov članek *Il delirio degli italianissimi. Il Piccolo della Sera* se je seveda odločil, da tega članka ne bo niti podrobneje predstavil niti komentiral, ker mu že sam naslov pove dovolj. Prav tako ne komentira zagrebškega časopisa *Tagblatt*. V rubriki *Dalla provincia* pa nadaljujejo z opisovanjem demonstracij, tokrat v Kopru.

V petek, 26. oktobra 1894¹⁵ je na prvi strani najprej objavljen članek o Coroninijevem poslanskem klubu in dvojezični tabli, prav tako pa tudi novice o vznemirjenosti v Istri ter o tem, da posamezni istrski župani pošiljajo piranskemu županu telegrame z izrazi podpore. To je bilo objavljeno v rubriki *Dalla provincia*. Sobotna izdaja pa je na prvi strani prinesla članek o razmerah v Celju in o slovenskih zahtevah. Pisec ugotavlja, da je Celje izrazito (*spiccatamente*) nemško mesto; v rubriki *Dalla provincia*, prav tako na prvi strani, govori o razmerah v Piranu in o tem, da so sneli tablo z italijanskim napisom. V nedeljo, 28. oktobra 1894¹⁶ je v uvodniku govor o vznemirjenosti v Istri, o demonstracijah v Rovinju. Naslednji dan pa so objavili seznam protestov, ki so bili v Istri pa tudi na goriškem (Vodnjan, Poreč, Gorica, Tržič (Monfalcone), Krmin). Na tretji strani je v rubriki *Ultima ora* (Najnovejši dogodki) objavljen zapis o vznemirjenosti v Istri, predvsem v Poreču. Govori pa tudi o tem, da o dvojezičnih napisih razpravljajo na Dunaju.

V ponedeljek, 5. novembra 1894¹⁷ je na prvi strani najprej kratek zapis o tem, da nekatera mesta na južnem Štajerskem nasprotujejo slovenskim paralelkam na nižji gimnaziji v Celju, dopisnik je prepričan, da jih je k tej odločitvi spodbudilo italijansko gibanje v Istri. Na drugi strani v rubriki *Notizie del giorno* (Novice dneva) pa mora spregovoriti o namestitvi dvojezične table v Piranu. Na tretji strani v rubriki *Ultima ora* opisuje reakcijo Pirančanov na postavitev dvojezične table – vse mesto tako hiše kot prebivalci so se odeli v črmino.

L'INDIPENDENTE, Trieste, Anno XVII. Izbrani članki so iz časa od 19. oktobra do 1. decembra 1894.¹⁸ V petek, 19. oktobra 1894¹⁹ je na prvi strani objavil daljši članek z naslovom *L'Unione dell'Istria con Trieste. Un brano di storia* (Združitev Istre s Trstom, odlomek iz zgodovine). V članku je

⁸ Isti, 31. 10. 1894, št. 4679, inv. št. 1881 in 1. 11. 1894, št. 4680, inv. št. 1882.

⁹ Isti, 3. 11. 1894, št. 4682, inv. št. 1883.

¹⁰ Isti, 4. 11. 1894, št. 4683, inv. št. 1884.

¹¹ Isti, 6. 11. 1894, št. 4685, inv. št. 1885.

¹² Isti, 7. 11. 1894, št. 4686, inv. št. 1886.

¹³ *Il Piccolo della Sera*, 23. 10. 1894, št. 4671, inv. št. 1887.

¹⁴ Isti, 25. 10. 1894, št. 4673, inv. št. 1889.

¹⁵ Isti, 26. 10. 1894, št. 4674, inv. št. 1890.

¹⁶ Isti, 28. 10. 1894, št. 4676, inv. št. 1892.

¹⁷ Isti, 5. 11. 1894, št. 4648, inv. št. 1894.

¹⁸ *L'Indipendente*, politično-kulturni list, ki je izhajal v Trstu od 1877 do 1922 kot dnevnik, po letu 1923 pa dvakrat tedensko. Bil je glasilo tržaškega iredentizma in vse svetovno dogajanje je analiziral s tega stališča. Dokaj zlobno je poročal o razmerah v Avstro-Ogrski monarhiji. Bil je večkrat zaplenjen. Leta 1881 je pričel prinašati tudi novice iz Istre (Istarska enciklopedija, str. 317).

¹⁹ *L'Indipendente*, 19. 10. 1894, št. 6253, inv. št. 1895.

najprej omenjeno, da segajo korenine te zamisli že v leto 1848, nato pa se osredotoči na dogajanje v decembru leta 1868 in v januarju 1869, ko sta si umaška občina in Istra prizadevali za povezavo s Trstom. To utemeljujejo z gospodarsko izčrpanostjo Istre. V skupno enoto so skušali pridobiti tudi Goriško in Gradiško. Na ta članek je v petek, 26. oktobra 1894²⁰ odgovoril župan Motovuna, ki je potrdil mnenje članka in dodal, da bi bila v sedanjem času taka povezava še potrebnejša. Prav tako na prvi strani, v rubriki *Corriere delle Province* (Pošta z dežele) pa so kratke notice o tem, da se je v Piranu izkrcala vojska, da je vojaštvo prišlo tudi v Koper, da so protestirali v Labinu. Sledi še poročilo o tem, da je bil 25. oktobra v Piranu popoln mir.

V soboto, 27. oktobra 1894²¹ je na prvi strani kratka notica o tem, da so se v Zagrebu zbrali Hrvati iz vseh hrvaških vasi iz Hrvaške in Slavonije in med drugim sprejeli načelo, da bodo pomagali hrvaški propagandi v Trstu in Istri s pomočjo Družbe sv. Cirila in Metoda. Prav tako na prvi strani je tudi zafrkljiv odziv na pisanje praškega časopisa *Politik*. V rubriki *Corriere delle Provincie* pa je spet govor o Piranu in o prihodu vojske. Do napetih odnosov je prišlo tudi v Tržiču (Monfalcone), v Rovinju pa so bile demonstracije. Na drugi strani pa je v kratki notici sarkastično omenjeno, "da je nek duhovnik, ki ga je prestrašilo nekoliko slabe volje med Pirančani, pobegnil oblečen v žensko. Sedaj si v Trstu oddihuje od tega pustnega pobega v nepustnem času".

V ponedeljek, 29. oktobra 1894,²² je časopis najprej prinesel pritožbo istrskih poslancev v dunajskem parlamentu dr. Bartolija in dr. Rizzija,²³ ki sta jo predložila ministrskemu predsedniku in v njej na vse načine ugovarjata dvojezičnosti v Istri. Prav tako na prvi strani navajajo tudi mnenje poljskega časopisa *Przegłond* iz Lvova,²⁴ ki ogorčeno nasprotuje dvojezičnim napisom v Istri. Po mnenju tega časopisa je Istra pripadala najprej rimskemu imperiju, nato pa je bila v okviru italijanske

posesti, tako da se tu ni mogla uveljaviti niti nemščina kot uradni jezik, kaj šele nek slovanski jezik, ki proti jeziku velikega Danteja pač nima nobenih možnosti. Poljsko nasprotovanje zahtevam slovenskih in hrvaških poslancev je bilo zelo ognjevito, ker so bili prepričani, da si ti prizadevajo za rusko nadvlado od Belega morja do Jadrana. Prav tako je ta časopis tudi proti slovenskim paralelkam v Celju. Na prvi strani je tudi povzetek iz graškega časopisa *Tagespost*, ki se spominja rižanskega placita pred 1090 leti in izrazito poudari že tedanje nasprotovanje "slavizaciji Istre". Nato nadaljuje, da če 11 stoletij ni moglo zlomiti italijanske trdnosti istrskih mest, naj si Hohenwart in Slovani v njegovem klubu ne domišljajo, da jim bo to uspelo sedaj. V rubriki *Corriere delle Province* pa je opisan shod istrskih županov v Kopru, kamor so prišli župani Bal, Buj, Cresa, Izole, Kopra, Krka, Labina, Lošinja (Velikega in Malega), Milj, Motovuna, Novigrada, Pazina, Pirana, Poreča, Pulja, Rovinja, Umaga, Vodnjana. Spremljali so jih še ugledni meščani Buzeta, Oprtalja, Pična, Višnjana in Vižinade, manjkal pa ni niti glas Trsta.

V torek, 30. oktobra 1894²⁵ je bila na prvi strani kratka notica o tem, da je v Piranu popoln mir, preiskovalni sodnik dr. Krammer pa je začel z zasliševanji. Niti besede ni o tem, kako in zakaj se je ta sodnik znašel v Piranu in koga zaslišuje. V Rovinju so bile še demonstracije.

V sredo, 31. oktobra 1894²⁶ je časopis poročal o energičnem nasprotovanju Labina dvojezičnim napisom. Protesti so bili tudi v goriškem občinskem svetu. V rubriki *In città* (V mestu) pa z zadoščenjem sporočajo, da se skuša dunajska vlada zmazati iz zadrege, ki jo je ustvarila z zahtevo po dvojezičnih napisih. Sprejeto naj bi bilo načelo, da vse ostane po starem tam, kjer so Italijani v večini (Motovun, Piran, Poreč, Pulj, Rovinj).

V četrtek, 1. novembra 1894²⁷ je na prvi strani podčrtan povzetek po lvovskem časopisu *Przegłond*, v katerem je ta časopis napadal Čehe, ker so preveč odločno zahtevali uvajanje češčine. Predvsem so ga motili ulični napisi v Pragi, saj je to mesto od časa Karla IV. naprej nemško. V komentarju spelje *L'Indipendente* vodo na svoj mlin.

V sredo, 7. novembra 1894²⁸ je bil na prvi strani zanimiv članek o tem, kaj bi prinesla administrativna povezava Trsta in Istre. Avtor članka je prepričan, da bi bila to za Italijane velika ugodnost, Slovane bi prisilili, da se naučijo jezik velikega Danteja in onemogočili bi grozečo slavizacijo Istre.

²⁰ Isti, 26. 10. 1894, št. 6259, inv. št. 1896.

²¹ Isti, 27. 10. 1894, št. 6260, inv. št. 1897.

²² Isti, 29. 10. 1894, št. 6261, inv. št. 1898.

²³ Dr. Matteo Bartoli in dr. Luigi (Lodovico?) Rizzi sta bila italijanska istrska poslanca na dunajskem parlamentu. Bila sta izvoljena v veleposestniški kuriji ter v mešani kuriji. Istrska slovanska poslanca na Dunaju sta bila v tem času don Spinčić in advokat Laginja. Bartoli in Rizzi sta bila člana Coroninijevega kluba (Franz Coronini). Ob krizi z dvojezičnimi tablamami sta zagrozila, da bosta zapustila klub, drugi italijanski poslanci pa bi jima sledili. Ob shodu italijanskih županov istrskih mest v Trstu 2. novembra 1894 je tržaški mestni svet sklenil prirediti slovesen sprejem v njuno čast (Apollonio, *Autunno istriano*, str. 17, 101, 107; o njunih uspehih na volitvah glej: Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 409–414).

²⁴ V časopisu *Politik* je časopis naveden kot *Przegłond*, v Slovincu kot *Przegład*.

²⁵ *L'Indipendente*, 30. 10. 1894, št. 6262, inv. št. 1899.

²⁶ Isti, 31. 10. 1894, št. 6263, inv. št. 1900.

²⁷ Isti, 1. 11. 1894, št. 6265, inv. št. 1901.

²⁸ Isti, 7. 11. 1894, št. 6268, inv. št. 1902.

V soboto, 10. novembra 1894²⁹ je bila na prvi strani objavljena notica o tem, da občinska zastopa Radelj ob Dravi in Vitanja nasprotujeta slovenskim paralelkam na celjski nižji gimnaziji. Na isti strani je škodoželjno objavljeno tudi Šukljeto³⁰ mnenje, da bi ustanovitev slovenske gimnazije povzročila težave, ker ni na razpolago knjig in pripomočkov za pouk v tem jeziku. Na prvi strani je tudi daljši članek o piranskem županu odvetniku Domenicu Fragiacomu, ki je 10. novembra 1894 slavil 46. rojstni dan; v Piranu je županoval od marca 1886.

V ponedeljek, 1. decembra 1894³¹ je časopis na prvi strani opisal dogajanje v Rimu, kjer je bila vložena interpelacija o odnosih med Avstrijo in Italijo po dogodkih v Istri. Uradno italijansko časopisje, razen časopisa *Gazzetta di Venezia*, je znalo ohraniti trezno presojo.

IL PAESE, giornale politico quotidiano, Trieste, Anno I. Od tega časopisa so ohranjeni izvodi 26. oktobra 1894 (druga izdaja), 29. oktobra 1894 (prva izdaja, ki je bila tudi zaplenjena) in 1. novembra 1894 (druga izdaja).

V številki 22, ki je izšla v petek 26. oktobra 1894³² kot druga izdaja, je na prvi strani označen članek *I deputati italiani* (Italijanski poslanci), ki govori o razmerah v dunajskem parlamentu in je pisan izrazito protislovansko.

V številki 24, ki je izšla v ponedeljek 29. oktobra 1894³³ kot prva izdaja, pa je prav tako na prvi strani označen članek v rubriki *Corrispondenze – Lettere viennesi* (Dopisi – Dunajska pisma). V tem prispevku je dopisnik, ki se je podpisal kot Ghibellino, spet predstavil stanje med poslanci v dunajskem parlamentu. Prepričan je, da vlada popušča Slovanom na račun Nemcev in Italijanov. Kot primer popuščanja slovanski poplavi omenja celjske paralelke in seveda dvojezični napis na piranskem sodišču. Na drugi strani je označen prispevek v rubriki *Vita cittadina – L'agitazione in Istria* (Meščansko življenje – Agitacija v Istri), kjer govori o demonstracijah istrskih žensk. Spet obtožuje vlado, da popušča slovanskemu pritisku.

V številki 27, ki je izšla v četrtek 1. novembra 1894³⁴ je na prvi strani obsežnejši članek z naslovom *Il club Hohenwart e la questione istriana* (Nostra corrispondenza particolare) (Hohenwartov klub

in istrsko vprašanje. Naš posebni dopis). Pod člankom je spet podpisan Ghibellino. Tudi tokrat opisuje razmere v dunajskem parlamentu. Po njegovem mnenju je začetek vsega zla v Taaffejevih reformah, sedaj pa v tem, da vladna koalicija, ki je veliko obetala, skuša ohraniti svoj ugled in moč ter ne popušča Italijanom; precejšen del krivde za vse nemire pa zvali tudi na Hohenwarta in njegov klub.³⁵

L'ADRIA, supplemento mattutino all'Osservatore Triestino. Trieste, Anno XX. V časopisu, ki je izšel v nedeljo 4. novembra 1894,³⁶ je zaznamovan le dopis z naslovom *Cose istriane* (Istrske zadeve), kjer je omenjeno, da je imel piranski mestni svet sejo, na kateri je župan umaknil svoj predlog za odstop. Ni pa označena notica, v kateri je omenjeno, da so prišli v Trst istrski župani in predstavniki istrskih mest.

V zbirki je ohranjena še št. 66, ki je izšla v četrtek, 7. marca 1895.³⁷ V njej je opis sojenja piranskim izgrednikom. Pri vsakem posameznem izgredniku so naštet tudi njegovi stari prekrški: pretepi, kraje, razgrajanja.

Med temi dnevniki, ki jih je hranil piranski župan, je slovansko stran zastopal le časopis *IL PENSIERO SLAVO. Prima Diritto Croato. Periodico politico-letterario. Trieste, Anno VII.*³⁸ V zbirki sta časopisa z dne 20. oktobra 1894 in 27. oktobra 1894.

³⁵ O odnosu avstrijskih Italijanov do Taaffejeve vlade in Hohenwartovega ter Coroninijevega kluba glej več v Holz, Češki časopis Politik, str. 211.

³⁶ *L'Adria*, 4. 11. 1894, št. 308, inv. št. 1913.

³⁷ Isti, 7. 3. 1895, št. 66, inv. št. 1914.

³⁸ *Il Pensiero Slavo*, politično-literarni tednik. Pisan je bil najprej v italijanščini. Izhajal je od 1888 do 1899, najprej v Pulju nato v Trstu. V začetku je izhajal pod imenom *Il Pensiero Croato*, nato se je preimenoval v *Il Pensiero Slavo*, nazadnje je izhajal v francoščini pod imenom *Pensée Slave*. Direktor, lastnik in odgovorni urednik je bil Ante Jakič, čigar identiteta naj ne bil povsem jasna. Sumili so ga, da je bil agent ruskega panslavizma (Apollonio, *Autunno istriano*, str. 41). Po drugih podatkih pa se je časopis najprej imenoval *Il Diritto Croato*, kot je označeno tudi v glavi lista *Il Pensiero Slavo*, s podnaslovom *Periodico politico settimanale*. Izhajal je v Pulju od 3. oktobra 1888 do 1. aprila 1894. Od leta 1894 do 1898 je izhajal v Trstu pod naslovom *Il Pensiero Slavo. Prima Diritto Croato. Periodico politico-letterario*, od leta 1898 do 1902 pa v francoščini z naslovom *La Pensée Slave. Ancien: "Pensiero Slavo". Journal politique-littéraire*, in od leta 1903 do 1909 v hrvaščini kot *Slavenska misao*. Kljub spreminjanju imena je list ohranil kontinuiteto od časov izhajanja v Pulju. V času, ko je izhajal v Trstu, je bilo zanj značilno podpiranje panslovanskih idej in obsojanje italijanskega iredentizma (Istarska enciklopedija, str. 179). O uredniku Antunu Jakiču (1860–?) pa toliko: bil je bogoslovec, v Pulju je leta 1888 začel izdajati omenjeni časopis, se z njim preselil v Trst, kjer je leta 1909 zaradi finančnih težav časopis opustil. Jakič je bil obtožen panslavizma in ščuvanja hrvaškega prebivalstva proti italijanskemu prebivalstvu. Več o njem v Istarski enciklopediji, str. 352. Pri časopisu je med drugimi sodeloval tudi Dinko Politeo (1854–1903) publicist, politik, bil je v zvezi s politiki iz vodstva Hrvatske narodne stranke v Dalmaciji (Enciklopedija Jugoslavije 7, str. 499).

²⁹ Isti, 10. 11. 1894, št. 6271, inv. št. 1903.

³⁰ Šuklje Fran (1849–1935), politik in zgodovinar. V letih 1883 do 1911 je bil z dvema presledkoma med vodilnimi slovenskimi politiki v državnem zboru in v deželni zboru Kranjske. V državnem zboru je bil pomemben član Hohenwartovega kluba, leta 1891 član ožjega vodstva. Sprva je bil liberalno usmerjen, nato je postal veren katoličan (Enciklopedija Slovenije 13, str. 164).

³¹ *L'Indipendente*, 1. 12. 1894, št. 6296, inv. št. 1904.

³² *Il Paese*, 26. 10. 1894, št. 22, inv. št. 1905.

³³ Isti, 29. 10. 1894, št. 24, inv. št. 1906.

³⁴ Isti, 1. 11. 1894, št. 27, inv. št. 1907.

Sobota, 20. oktobra 1894:³⁹ tu je označen članek z naslovom *Una dimostrazione* (Demonstracija), v katerem je govor o demonstracijah v Piranu, vendar pa je hkrati ostro ironizirano pisanje italijanskih časopisov. Avtor članka iz poročil teh časopisov sestavi dokaj drugačno sliko razmer na tem vnetljivem področju. Predvsem se spotakne ob t. i. slavizacijo, ki jo ima italijansko časopisje ves čas na koncu jezika. Temu ugovarja z argumentom, da italijanski napisi na tablah, pečatih in znamkah tako in tako ostanejo, dodani pa bodo še slovenski. Drugo vprašanje, ki ga postavlja avtor članka, pa je, ali pomeni Italijanom izraz slavizacija tudi izrojenost, sprijenost, barbarstvo. Če je tako, tako stališče italijanski kulturi pač ne daje lepe popotnice.

V rubriki *Cronaca della città* (Mestna kronika) je tudi zapis z naslovom *A proposito d'iscrizioni croato-slovene* (O hrvaško-slovenskih napisih). Tu je omenjeno, da je predsedstvo lokalnega društva Edinost soglasno sklenilo pozvati pravosodno ministrstvo, da se uvedejo dvojezični napisi na sodišču v Trstu in Bujah, kjer je precej slovanskega prebivalstva. Ta notica ni označena.

Sobota, 27. oktobra 1894.⁴⁰ V tokratnem časopisu sta na prvi strani označena dva članka. V članku z naslovom *Manifestazioni e disordini* (Manifestacije in neredi) je spet govor o dogajanju v Piranu, vendar pa je to tokrat opisano s slovanskega stališča. Govori o tem, da so bile piranske demonstracije dobro pripravljene iz ozadja, da je bilo postopno ščuvanje s pomočjo iredentističnega časopisja zelo uspešno, glavni organizatorji vsega skupaj pa so skromno ostali v ozadju. Avtor članka je mnenja, da je pravosodno ministrstvo premislilo, preden se je odločilo za dvojezične napise in da seveda ni moglo popustiti vreščanju množice.

V drugem članku *Il consiglio civico di Trieste contro le tabelle bilingui* (Tržaški mestni svet proti dvojezičnim tablam) pa se je avtor članka najprej spotaknil ob pisanje *Piccola* o zasedanju tržaškega mestnega sveta in uničujoče raztrgal Benussijev govor. Avtor članka je mnenja, da živita v deželi tako italijanska kot slovanska narodna skupnost in tega ne morejo spremeniti nobene govorance. Italijanski del prebivalstva se bo moral postopoma sprijazniti s tem, da imajo tudi Slovani svoje narodne in jezikovne pravice, ki jih je treba spoštovati.

Kot primer nemškega tiska, ki je bil naklonjen Italijanom, je piranski župan shranil časopis *TAGESPOST. Morgenblatt, Graz XXXIX Jahrgang*.

Sreda, 24. oktobra 1894.⁴¹ Del prve strani je zajemal članek *Die Slaven in Istrien* (Slovani v Istri). Ta članek je označen, saj so se nanj sklicevali

nekateri italijanski časopisi, ko so utemeljevali svoje nasprotovanje dvojezičnim napisom. Članek je izrazito protislovanski. Po pisanju avtorja je nek jezik pomemben le tedaj, če se da v njem sporazumevati. Če nek jezik razume in govori le majhna skupina ljudi, ki nimajo nikakršnega, ne kulturnega ne gospodarskega vpliva na okolico, potem je tak jezik povsem nepotreben in njegovi govorci se morajo naučiti jezika, ki je v veljavi. V Istri je nepismenost visoka, tisti, ki zanjo brati in pisati, pa znajo tudi za silo italijansko, zato so dvojezični napisi nepotrebni. V tekstu je podčrtan stavek, da bodo poleg slovenskega napisa v Piranu in Kopru morali trpeti tudi italijanskega. To pa zato, ker so Slovani, ki živijo v Istri, med seboj zelo različni; kot primer navaja Čiče, ki naj bi pred 200 leti še govorili romunsko, sedaj govorijo nek slovenski dialekt, otroke pa pošiljajo v hrvaške šole.

Odmevi na piranske dogodke v istrskih časopisih *L'Istria*, *L'Alba*, *Il Giovine Pensiero*

Ti časopisi so bili tedniki. Izhajali so v Poreču, Rovinju in Pulju. O piranskih dogodkih so pisali že z neko časovno oddaljenostjo. Ponavljali so že znana dejstva in jih dopolnjevali z dogajanjem v Istri, povzemali so tudi po tujem časopisju, seveda le po tistem, ki je pisali v njihovo korist, to pa so bili predvsem liberalno usmerjeni časniki. Vse dogajanje je opisano skozi italijanski pogled na razmere in ljudi; zelo izrazito je vedno poudarjeno italijanstvo Istre.

Časopis *L'ISTRIA. Periodico settimanale, Parenzo, Anno XIII* je izhajal vsako soboto popoldne.⁴² V zbirki so časopisi, ki so izšli v sobotah 20. in 27. oktobra, 3. in 10. novembra 1894. Te številke so bile posvečene predvsem piranskim dogodkom, sicer pa je časopis prinašal tudi pregled dogajanja v vsej Istri. V očeh *L'Istrie* je od slovanskih časopisov našel milost le lvovski *Przegłond*, ki je zelo ostro nasprotoval slovanskim in hrvaškim zahtevam, ker je za njimi videl prizadevanja carske Rusije, da se dokoplje do Jadranskega morja.

V št. 666, ki je izšla v soboto, 20. oktobra 1894,⁴³ je na prvi strani označen članek z naslovom *Ancora su le scritte slave* (Še o slovanskih

³⁹ *Il Pensiero Slavo*, 20. 10. 1894, št. 3, str. 1, inv. št. 1927.

⁴⁰ *Isti*, 27. 10. 1894, št. 4, inv. št. 1928.

⁴¹ *Tagespost*, 24. 10. 1894, št. 293, inv. št. 1932.

⁴² *L'Istria*, tednik, ki je izhajal od 1. januarja 1882 do 19. decembra 1903 v Poreču. Glavni urednik je bil Marco Tamaro, tajnik istrskega deželnega zbora, ki je ob sebi zbral ugledne sodelavce. V začetku je k izhajanju lista pripomoglo tudi to, da je bil v Poreču sedež istrskega deželnega zbora. List je bil političen, bil je nadaljevanje koprškega izrazito iredentističnega časopisa *L'Unione*. Predstavljal je poglede italijanskih liberalnih krogov, objavljajl je članke iz istrskega domačijskega okolja, sodeloval je s časopisom *La Provincia dell'Istria* (Istarska enciklopedija, str. 342).

⁴³ *L'Istria*, 20. 10. 1894, št. 666, inv. št. 1908.

napisih). Avtor članka se je razburjal zaradi dogajanja v parlamentu. Spet se ponovi mnenje, da so za vse krive Taaffejeve reforme. Poudarjeno je italijanstvo Istre, ki je prastaro. Nestrpnosti do Hrvatov ne skriva in ne najde dovolj slabih besed za Spinčiča.⁴⁴ Ko na nekem drugem mestu govori o načrtovanju bohinske železnice, za naše kraje dosledno navaja le nemška imena.

Št. 667, izšla je v soboto, 27. oktobra 1894,⁴⁵ je skoraj vsa posvečena piranskim dogodkom. Začne se s člankom, ki nosi naslov *Il momento* (Stanje?) in opisuje razmere v Istri; Slovane obtožuje, da se širijo na tuje ozemlje. Značilen je stavek, ki se v prevodu glasi: "Tisti tam zgoraj kričijo, da je Jadran ljubljansko jezero, oni doli pa trdijo, da je Primorje (Liburnija) hrvaška zemlja, oboji pa so složni v tem, da je treba v naši deželi uničiti vsak vtis italijanstva." Sledi članek o tem, kako je vladni predpis, ki zahteva dvojezičnost na napisih, grbih in pečatih, prizadel najsvetejša italijanska čustva. Proti dvojezičnim napisom so bile demonstracije v Trstu, vendar v sprejemljivih mejah. V dolgem članku v rubriki *L'agitazione in Istria per le tabelle bilingui* (Agitacija v Istri v korist dvojezičnih tabel) sledi pregled razvoja dogodkov v Piranu. Opis je podan od dneva do dneva, dokaj podobno kot tudi v drugih časopisih. Očitno je, da si je dopisnik zelo prizadeval, da bi razbijanje in uničevanje, ki so si ga privoščili dobri in mirni prebivalci Pirana, čim bolj omilil; izogniti se mu seveda ni mogel, ker so bili dogodki že preveč znani in tudi že opisani. Pa tudi vojska, vladni komisar dr. Hochegger in preiskovalec dr. Krammer, ki je bil adjunkt pri višjem deželnem sodišču, niso prišli v Piran na počitnice.

Nato sledi opis demonstracij v Kopru in drugih istrskih mestih: Rovinju, Labinu, Poreču, Vodnjanu, Krku, Cresu, Balah, Kanfanaru, Lošinju, Miljah, Vrsarju. Proteste proti dvojezičnim tablam so utemeljevali s tem, da slovanski podeželani napisov v svojem jeziku ne rabijo, ker so nepismeni; če pa že zanjo brati in pisati, je to v italijanščini.

Zanimiv je prispevek, ki predstavi pisanje nemškega časopisa *I Commenti della stampa austriaca sull'affare delle tabelle* (Komentariji avstrijskega tiska o aferi dvojezičnih tabel). Povedna je že izbira

časopisov. Na prvem mestu je *Neue Freie Presse*, sledita ji graška *Tagespost* in *Deutsche Volkszeitung* ter *N. W. Tagesblatt* in *Volkszeitung*. Po pisanju *L'Istria* so članki v teh časopisih, ki govorijo o dvojezičnih napisih v Istri, izrazito protislovanski in v prid Italijanom. Značilno je, da ob citiranju nemških člankov govori *L'Istria* o Slovencih, v lastnih člankih piše vedno le o Hrvatih ali pa o Slovanih, Slovencev ne omenja nikoli. Za vse te povzetke po nemškem časopisju je značilno zelo odklonilno, zafrkljivo in žaljivo stališče do Slovencev in Hrvatov. O njih pravi, da so nepismeni in nekulturni, vsa kultura je delo avtohtonega prebivalstva, to pa so Italijani. Nepismeni podeželani pa ne potrebujejo napisov v svojem jeziku. Splošno mnenje je, da Slovenci v Hohenwartovem klubu uničujejo tako položaj Nemcev kot tudi Italijanov v monarhiji.

Ta ton časopisa je vznemiril članek v časopisu *Fremdenblatt*, na katerega je razburjeno reagiral komentator v soboto, 3. novembra 1894.⁴⁶ Na prvi strani se je v članku *Una risposta al "Fremdenblatt" di Vienna* (Odgovor dunajskemu *Fremdenblattu*) divje razburil nad tem, da si je ta časopis drznil objaviti stališče, da v Istri ne živijo le Italijani. Še bolj ga je razbesnelo mnenje dopisnika, da Italijani do sedaj niso imeli nikakršne osnove za pritoževanje nad svojim položajem v monarhiji. Takoj mu našteje celo vrsto "krivic", ki se godijo zvestim italijanskim podložnikom vsaj že 79 let. Ponovi pa tudi že znano mnenje o tem, da če je vladi toliko do pravice in pravičnosti, naj namesti slovanske napise tudi na Dunaju. Za boljše počutje je zato prav tako na prvi strani objavljen daljši povzetek iz *Neue Freie Presse Un importante articolo della Neue Freie Presse* (Pomemben članek v *Neue Freie Presse*). Najprej se dopisnik še enkrat pritoži nad nedopustnim pisanjem vladnega časopisa *Fremdenblatt*, na drugi strani pa pohvali vse tiste, ki pišejo proti Slovanom. Nato se posveti pisanju *Neue Freie Presse*, ki na dolgo kritizira odgovor notranjega ministra na Klunovo⁴⁷ in Spinčičevo interpelacijo. Še enkrat premleva pirske dogodke in se spotika predvsem ob to, da skuša vlada ohraniti svoj ugled. Odgovornost za nadaljevanje zapletov skuša prevaliti na komisarja Hocheggerja, ki ni ugovarjal županovi javni

⁴⁴ Vjekoslav Spinčič (1848–1933), istrski hrvaški politik. Skupaj z Matkom Mandićem in Matkom Laginjo je vodil narodno gibanje v Istri v smeri načel Stranke prava. Od leta 1882 do 1916 je bil poslanec v istrskem deželnem zboru, od 1891 do 1918 tudi poslanec na Dunaju. Velik vpliv je imel v Društvu sv. Cirila in Metode za Istro. Po italijanski zasedbi Istre se je umaknil iz istrskega političnega življenja. V letih 1919 do 1920 je bil član začasnega narodnega predstavništva v Beogradu; na političnem prizorišču se je pojavil kot poslanec v beograjski skupščini spet v času šestojanuarske diktature (Enciklopedija Jugoslavije 7, str. 499).

⁴⁵ *L'Istria*, 27. 10. 1894, št. 667, inv. št. 1909.

⁴⁶ Isti, 3. 11. 1894, št. 668, inv. št. 1910.

⁴⁷ Karel Klun (1841–1896), duhovnik in politik. Bogoslovje je študiral v Ljubljani, politično je začel delovati v začetku 70-ih let. Bil je izrazito narodno in konservativno usmerjen. Od leta 1877 je bil deželnozborski, od leta 1879 pa tudi državnozborski poslanec. Zavzemal se je za slovensko osnovno in srednjo šolo, za stolico slovenskega jezika na graški univerzi. Bil je predsednik Katoliškega političnega društva (1890), sodeloval je pri organiziranju prvega katoliškega shoda v Ljubljani (1892) in pri ustanovitvi Katoliške narodne stranke (Enciklopedija Slovenije 5, str. 107).

Evidenz-Nummer Numero d'evidenza	Gattung: Classe:	TELEGRAMM TELEGRAMMA		Adressland: Paese di destino:	Gebühren Tasse	n. for.	kr. soldi
Annahmestelle Ufficio d'accettazione PIRANO	Voll da		PIRANO		Bar- in contanti Marken in francobolli Credit- accettato	1999	
mit Taxworten (con parole) W. Ch.) aufgegeben am (cfre) impostato il		188		un alle	U. ore	M. min.	M. merid.
Dienstliche Angaben Indicazioni d'ufficio		Der Annahmebeamte L'impiegato ricevente					
Raum zum Aufkleben der Marken. Spazio per l'applicazione dei francobolli. Die Telegraphengebühren können nur oder in Briefmarken entrichtet werden. Im letzteren Falle sind die Marken an dieser Stelle, eventuell auch auf dem für den Text reservierten Räume aufzukleben. Die mit Briefmarken frankierten, in die Brief- und pneumatischen Sammelkästen hinterlegten Telegramme werden portofrei der nächsten Telegraphenstation zugeführt (siehe die bei allen Post- und Telegraphenämtern zur Einsicht und zum Verkauf aufliegenden Tarife). Le tasse telegrafiche possono pagarsi in contanti o mediante francobolli. In quest'ultimo caso i francobolli vanno applicati in questo luogo, eventualmente anche nello spazio riservato al testo. I telegrammi frankati con francobolli, riposti nelle cassette d'impostazione-lettere e nelle cassette di raccolta pneumatiche vengono inviati, senza da porre, alla prossima stazione telegrafica (vedgersi le tariffe stazioni presso tutti gli uffici postali e telegrafici per l'azione e vendita).							
Raum zum Aufkleben der Marken. Spazio per l'applicazione dei francobolli. Wohnung des Absenders: — Abitazione del mittente: Vom Absender gewünschter Beförderungsweg: — Avviamento desiderato dal mittente: Befördert an am Inoltrato a il 188 um Uhr Min. Mit. auf Linie Nr. durch per alle ore min. merid. in Linea No.							
D. S. Nr. 757. Deutsch-Italienisch, (Auflage 1888)							

Neue freie Presse
Vienna
Sig. Hochegger non fece dichiarazioni; soltanto quando Podesta per sedare dimostrazione giunta estremo punto propose di fare nota promessa il signor Hochegger non fece opposizione rimanendo a fianco Podesta sul paggiuolo palasso città mentre parlava a popolare. Mattina seguente fu rimessa la bella argomentazione. Stasera stessa noi non sappiamo se o meno furono date autorizzazioni superiori. Dopo ciò popolare per perfettamente calma.
Municipio

Telegram, ki so ga iz Pirana poslali *Neue Freie Presse* (Dokumentacija Pomorskega muzeja Sergej Mašera Piran, fond Mestni muzej Piran).

obljubi, da bodo znova namestili le italijansko tablo. Komisarjev molk naj bi bil znamenje, da se s tako odločitvijo strinja tudi vlada na Dunaju. Nato spregovori še o demonstracijah v Rovinju, protestih v Tržiču (Monfalconu) ter o tem, da so se v Kopru zbrali župani istrskih mest in nastopili proti dvojezičnim napisom; vlak, s katerim so se župani peljali, pa naj bi v Podgorju obmetavali s kamenjem. Sicer pa je komentator ogorčen nad koalicijo in njenim delom, spet se spomni tudi na Celje. V tej številki časopisa so se Pirančani javno zahvalili časopisu *Neue Freie Presse* za podporo.

V tej številki je tudi podroben opis dogajanja v Kopru, kjer je množica s kamenjem obmetavala hiši, v katerih sta stanovala duhovnika Legović in Glavina, in kričala: stran s Hrvati, stran s Slovenci. Predstavljeno je tudi delovanje članov Coroninjevega kluba in druga interpelacija, ki jo je na notranjega ministra naslovil poslanec Klun s tovariši. Časopis je bil mnenja, da so italijanski poslanci dobro zastopali svoje pravice. Ministrstvo je po večdnem premišljevanju sprejelo odločitev, da merilo za postavitev dvojezičnih tabel nima splošnega značaja. Kjer te table še niso bile nameščene, bo vlada preučila razmere od primera do primera, izvzet pa je Piran, kjer hoče vlada ohraniti princip avtoritete, zato dvojezična tabla ostane.

Komentator je mnenja, da so te dvojezične table sredstvo za kaznovanje, kot je bila včasih palica za neposlušne šolarje.

Opisan je tudi obisk istrskih županov v Kopru. Zamisel za ta sestanek, ki se ga je po pisanju *L'Istria* udeležilo 89 županov, je podal koprski župan Giorgio Cobol.⁴⁸ Zborovanje je bilo mirno in dobro organizirano. Pri organizaciji so sodelovali ljudje, katerih imena so bila porok za resnost, red in zakonitost: advokati dr. Guido D'Angeli, Giorgio Benussi oba tržaška mestna svetnika, poreški župan advokat dr. Giovanni Canciani, koprski župan advokat dr. Giorgio Cobol, umaški župan Giovanni Battista de Franceschi, piranski župan advokat dr. Domenico Fragiaco, bujski župan advokat dr. Silvestre Venier. Na tem privatnem shodu so potrdili, da so dvojezični napisi nekaj nezaslišane in prvi korak v načrtu, ki nasprotuje italijanski narodnosti. Koprsko prebivalstvo se je v času županskega shoda obnašalo mirno in zadržano, je pa na

⁴⁸ Udeleženci so bili župani iz Bal, Buj, Cresa, Groznjana, Izole, Kopra, Krka, Lošinja Malega in Velikega, Milj, Motovuna, Pazina, Poreča, Pulja, Rovinja, Umaga. Sodelovali so nekateri meščani Buzeta, Oprtalja, Picna, Višnjana, Vižinade in predstavnik Trsta dr. Guido d'Angeli. Opis udeležencev je tudi v *L'Indipendente* 29. 10. 1894 in ni povsem identičen s tem.

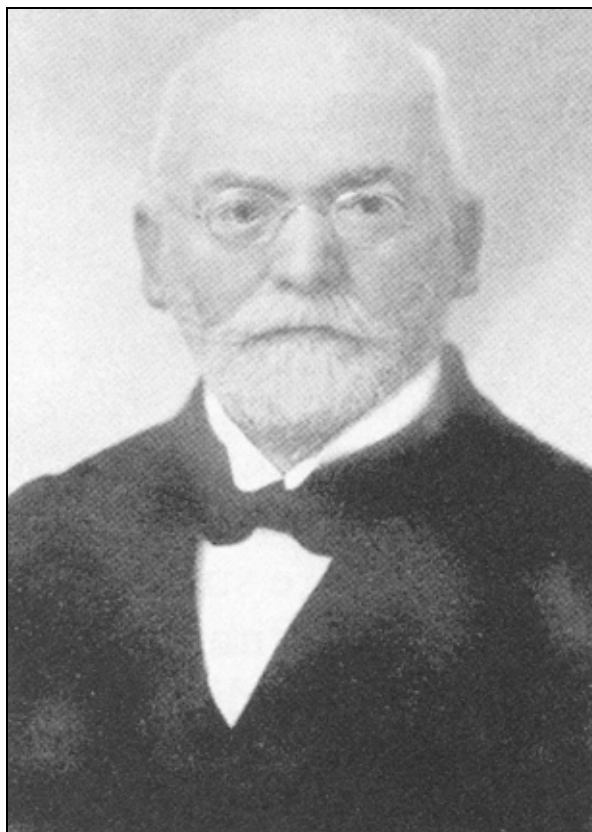
župane pazila tudi žandarmerija, kar se je zdelo poročevalcu skrajno žaljivo. Na tem shodu so tudi sklenili, da je treba organizirati še en shod županov v Trstu, vendar so se na koncu odločili le, da pošljejo tržaškemu mestnemu svetu pozdrave. Mestna delegacija Trsta se je odločila, da bo sprejela delegacijo istrskih županov v veliki dvorani mestnega sveta in pripravila banket v dvorani filharmonično-dramatičnega društva. Tržaški namestnik pa nazadnje ni bil pripravljen tvegati in sprejeti delegacije, zato jo je dokaj na hitro sprejel mestni svet, še bolj navdušeno pa tržaški meščani. Po pisanju *L'Istria* je bil sprejem istrskih županov v mestu veličasten, ljudje so vzklikali Trstu in italijanski narodnosti, sprejem je bil pri županu dr. Pitteriju. Tudi tokrat je policija sprejela izredne ukrepe. V tej številki je še objavljen pregled dogodkov v Istri, ki so povzeti po drugem časopisu.

Št. 669, sobota, 10. novembra 1894⁴⁹ je zadnja številka, ki jo je hranil piranski župan. Tudi ta je skoraj v celoti posvečena dogodkom v Piranu in dogajanju v Istri. Kar vrstijo se članki o tem, kako zelo so Italijani v avstrijski monarhiji zapostavljeni in kako žaliyo njihova sveta nacionalna čustva. Podrobno je opisano, kako so namestili dvojezično tablo na zunanjo steno sodne palače v Piranu in žalovanje Pirančanov ob tem dogodku. Tudi tokrat se ponavlja mnenje, da je namestitev dvojezične table v Piranu predvsem kaznovanje prebivalcev tega mesta.

Časopis je objavljala tudi potek zasliševanja udeležencev demonstracij in razbijanja.

Novica o tem, da so v Piranu namestili dvojezično tablo, je odjeknila tudi v Istri, še posebej v Rovinju, ki je bil poleg Pirana najbolj demokratično in delovno mesto v Istri. V Rovinju so zato sklicali sejo mestnega sveta, na kateri so izrazili žalost zaradi dogodkov v Piranu; govoril je svetnik G. Volpi. V Novigradu so se prebivalci po novici o namestitvi dvojezične table v Piranu zbrali na trgu ter zelo glasno zadolžili župana dr. Urizia, da izrazi podporo Pirančanom. Potem se je demonstracija končala. Naslednji večer so iz Poreča prišli žandarji in nekaj finančnih stražnikov, ki so se razporedili v Novigradu, Bujah in Vižinadi, vendar je bilo ta večer povsod mirno. Nekatere nemirneže iz prejšnjih dni so naznanili oblastem v Rovinju. Javni lokali so morali biti zaprti ob 9. uri zvečer.

V do tedaj mirnem naselju Bale so demonstrirali proti žandarjem. Po mnenju časopisa je bila krivda povsem na strani žandarjev, ker so reagirali na izzivanje domačinov. Podobno se je zgodilo tudi v Poreču, kjer je nek finančni stražnik jasno in glasno povedal, da je Slovan, Italijani pa so bastardi.

Matko Laginja (1852–1930), istrski hrvaški politik (*Istarska enciklopedija*, str. 436).

V Poreču, Rovinju in Vodnjanu so s stavb sodišč odstranili samo italijanske napise, niso pa namestili novih. V Kopru so na hitro namestili nov dvojezičen napis, v Buzetu je neznana roka pomazala dvojezičen napis na pošti. Tudi s podeželja so prihajali glasovi, da nočejo slovenskih in hrvaških napisov. Kratka notica pa omenja razmere na Kranjskem: kot primer navaja trg Tržič, kjer je le peščica Nemcev, so pa vsi napisi v nemščini.

L'ALBA. Rovigno, Anno I., esce ogni giovedi. V zbirki so časopisi, ki zajemajo čas od 19. oktobra do 8. novembra 1894, in še časopis z dne 7. decembra 1894.

V časopisu, ki je izšel v četrtek 19. oktobra 1894,⁵⁰ je označen uvodnik z naslovom *Per volontà di popolo* (Po ljudski volji). To je razmišljanje o tem, kaj je volja ljudstva in kako se to ljudstvo, kadar hoče kaj doseči, zbira na trgih od starogrških časov naprej. Sodobna avstrijska država to seveda onemogoča in tudi žali narodna čustva Italijanov. V časopisu so tudi kratki zaznamki o tem, kaj pišejo posamezni časopisi npr. *L'Istria*, *Il Pensiero Slavo*.

Sledijo članki, ki zagovarjajo italijanstvo Istre. Med drugim omenjajo, da se tudi v Rovinju po

⁴⁹ *L'Istria*, 10. 11. 1894, št. 669, inv. št. 1911.

⁵⁰ *L'Alba*, 19. 10. 1894, št. 9, inv. št. 1923.

ukazu oblasti pojavljajo slovanske napisne table, ki so za dobre Italijane arabščina. Za vse to je kriv Laginja⁵¹ in njegova družčina.

V rubriki *Cartoline postali* (Dopisnice) se npr. iz Gorice pritožujejo, da prihajajo vojaški pozivi v nemščini in slovenščini. Županstva jih odklanjajo, ker ne znajo teh jezikov, v deželi se govori le italijansko. Tudi v tej rubriki je govor o piranskih dogodkih. V Kopru so ogorčeni, ker je na županstvo prišel dopis s sodišča v slovenščini.

Iz Poreča sporočajo o zahtevi po uvedbi hrvaških napisov na tablah in pečatih. Temu se seveda upirajo. V Izoli je zasedalo občinsko predstavništvo in protestiralo proti slavizaciji. Protestirali so tudi v Motovunu, kajti njihov župan Tomasi brani italijanstvo tega kraja.

Četrtek, 26. oktobra 1894:⁵² v tokratnem časopisu so označeni članki z naslovom *Vitoria di popolo* (Zmaga ljudstva). Uvodnik s tem naslovom še enkrat navdušeno pozdravlja junaško in kavalirsko obnašanje piranskih demonstrantov. Ljudstvo je zmagalo, kar pomeni slavno stran v moderni istrski zgodovini. Nato sledi notica, da je bil časopis *L'Istria* dvakrat zaplenjen.

V rubriki *Carteggi istriani* (Pisma iz Istre) so nanizane novice iz Trsta in Pirana. Najprej novice iz Trsta, ki se nanašajo na dvojezične napise in nasprotovanja temu v mestnem svetu. Dopisnik je bil nekoliko v težavah le tedaj, ko je moral spregovoriti tudi o tem, da je mirno piransko prebivalstvo napadlo duhovnika Fondo in Maraspina, ampak po njegovem mnenju sta si bila sama kriva. Sicer pa so dogodki v Piranu kar pošteno opisani, če se postavimo na stališče, da je bila mirna in delovna piranska populacija izzvana. To je bilo pisano še v času navdušenja in v debelem tisku je bilo objavljeno, da je na sodišču nova tabla le v italijanskem jeziku. Članek se zaključi s pozivom: Pirančani so dali zgled, sledite jim!

Sledi seznam protestov proti uvajanju dvojezičnih napisov v Istri. V seriji *Cartoline postali* (Dopisnice) je najprej pozdravni telegram, ki so ga piranskemu županu poslali študentje iz Gradca. Časopis sumi, da telegram ni prišel do župana. Iz Krmina se je oglasil dopisnik, ki se zgraža nad tem, da je tu prebivalstvo mirno in ne prireja demonstracij v podporo Italijanom v Istri. Proti spremembam naj bi bila vsa italijanska mesta v provinci.

Četrtek, 3. novembra 1894:⁵³ označen je članek z naslovom *Nell'attesa* (V pričakovanju), ki je bil na prvi strani. Avtor tega članka je mnenja, da

istrsko vprašanje pretresa vso monarhijo ter sproža simpatijo in antipatijo. Vse liberalno časopisje v monarhiji pa tudi v tujini naj bi se pozitivno opredelilo do italijanskih zahtev. Navaja članke iz *Neue Freie Presse* z Dunaja, *Tagespost* iz Gradca in iz *Przeglonda*, ki je izhajal v Lvovu. Italijani so seveda moralni zmagovalci, čeprav je oblast dosegla namestitve dvojezične table v Piranu; tako so se ubogi Italijani znašli med kladivom in nokovalom. Sicer pa članek pravi, da se zavzemajo za to, da bi bile povsod v slovanskem okolju dvojezične table, pa naj torej tudi vlada v povsem slovanskem okolju odstrani le nemške napise in jih nadomesti s slovanskimi.

Na prvi strani je označen še odgovor na članek v rimskem satiričnem časopisu *Il Don Chisciotte di Roma*, ki ga je podpisal Il Saraceno. Odgovor najprej pohvali članek, nato pa našteva vse njegove pomanjkljivosti. Predvsem je avtorja odgovora zbolelo mnenje, da so Istrani ubogi ribiči, moti ga tudi stališče, da se tu razpršena italijanska naselja borijo za svoje pravice. Dopisnik je tudi užaljen, saj so Istrani pač od vekomaj Italijani in niso prav nič razpršeni. Časopis je tudi zelo oster do lista *Il Pensiero Slavo* in njegovega lastnika prè Jakića. Obnju se spotakne vsak teden. V tej številki je tudi že očitno razočaranje, ker hoče vlada doseči svoje in ne popušča italijanskim zahtevam, ki jih domačini s kričanjem izražajo na ulici. Sledijo že znane novice in naštevane krajev, kjer so protestirali proti dvojezičnim tablam.

Četrtek, 8. novembra 1894:⁵⁴ prva izdaja časopisa je bila zasežena zaradi članka *Il sistema dei castighi* (Način kaznovanja). Označen je članek z naslovom *L'opera dei nostri deputati* (Delo naših poslancev) ki govori o razmerah v dunajskem parlamentu in o tem, da sta v Coroninijevem klubu le dva predstavnika Italijanov. In ta dva uboga poslanca sta pač naredila, kar sta mogla. Ponovi zgodbo iz *Neue Freie Presse*, da so Slovenci, člani Hohenwartovega kluba "les enfants gâtés" avstrijske politike, na strani Italijanov pa je vse liberalno časopisje v monarhiji. Članek spominja na pisanje istega avtorja (Il cav. Bajardo) z dne 19. oktobra 1894. Čeprav je oblast namestila dvojezične table, so Italijani Avstriji in vsej Evropi pokazali svoj narodni značaj in vsa Evropa je govorila o Istri.

Četrtek, 7. decembra 1894:⁵⁵ v tej številki na prvi strani razpredajo o pravkar končanih volitvah. V časopisu sta označena dva dopisa v rubriki *Carteggi Istriani*, in sicer dopis iz Trsta ter dopis iz Pirana. V dopisu iz Trsta z dne 6. decembra 1894 je med drugimi novicami omenjeno, da slovenske pridige pri Novem sv. Antonu ne bo. To se navezuje na prizadevanje Slovencev in slovenskih

⁵¹ Matko Laginja (1852–1930) istrski hrvaški politik, deželni in državni poslanec. V letih 1890–1915 je imel odvetniško pisarno v Pulju, kasneje je živel v Zagrebu, kjer je tudi umrl. Bil je publicist, objavljajal je literarne, narodopisne in zgodovinske spise (Tuma, *Pisma*, str. 239).

⁵² *L'Alba*, 26. 10. 1894, št. 10, inv. št. 1924.

⁵³ Isti, 3. 11. 1894, št. 11, inv. št. 1925.

⁵⁴ Isti, 8. 11. 1894, št. 12, inv. št. 1912.

⁵⁵ Isti, 7. 12. 1894, št. 16, inv. št. 1926.

duhovnikov za slovensko pridigo v Trstu; prizadevanje se je pojavilo ob nepravem času (takrat je bil vsak čas napačen) pa tudi na dokaj neroden način.

Dopis iz Pirana 5. 12. 1894 je najprej spregovoril o tem, da so vojaki končno odšli, v isti sapi se sprašuje, kaj so v Piranu sploh počeli? Odgovor je, da so branili neko tablo, za Pirančane pa je to bila okupacija.

V rubriki *Cartoline postali* je za nas zanimiva novica iz Gradca z dne 4. decembra, kjer je omenjena prepoved zborovanja italijanskih študentov v Gradcu, ki so na zborovanju o Istri hoteli govoriti v italijanščini. Graško namestništvo je na ugovor zaradi prepovedi odgovorilo, da mora zborovanje potekati v uveljavljenem pogovornem jeziku in to v Gradcu italijanščina pač ni. Ista novica je bila že 9. novembra objavljena v 45. številki časopisa *Il Giovine Pensiero*.

*IL GIOVINE PENSIERO, Pola, Giornale politico per gli interessi delle provincie italiane dell'Austria. Esce una volta la settimana, Anno VIII.*⁵⁶

Petek, 12. oktobra 1894:⁵⁷ v tem časopisu je označen članek z naslovom *Le elezioni del 15. corrente*, ki govori predvsem o bližnjih volitvah in o tem, kako Slovani izrivajo Italijane tudi na tem področju. Akcija z dvojezičnimi napisi, časopis govori o hrvatizaciji Pirana, Kopra in Motovuna, naj bi bila z vladne strani nalašč postavljena prav v čas pred volitvami. Sicer pa je večina prve strani posvečena opisovanju slovanske nevarnosti, ki ogroža italijanstvo Istre.

V petek, 19. oktobra 1894:⁵⁸ večinoma obravnava razmere v Istri. V uvodniku govori o tem, da so zaradi nepazljivosti Italijani sami krivi, da so si Slovani polagoma pridobili toliko pravic in ugodnosti. Še vedno trdijo, da so mesta in trgi, tudi v notranjosti Istre, italijanski. Trdijo tudi, da na Dunaju nimajo prave predstave o razmerah v Istri, ker tudi vse kmečko prebivalstvo ne sledi le Laginji in Spinčiču. To govori članek z naslovom *Reazione salutare* (Koristen odgovor), ki je označen; prav tako je označen članek v rubriki *Corrispondenze istriane* (Istrsko dopisovanje), ki govori o Piranu. Članek razpreda o tem, kako so bile žaljene svete italijanske pravice in ranjeno italijansko narodno čustvo, kajti pridno in delovno

prebivalstvo Pirana kot tudi drugih istrskih mest in trgov ni bilo pripravljeno na sovražno delovanje Laginje in njegovih. Članek poziva k povezavi vseh Istranov v boju z rastočim panhrvatizmom. Zato bi bila dobra rešitev povezava vse Istre, Goriške in Trsta.

Sicer pa so v tej rubriki dopisi iz vseh večjih istrskih krajev in mest. Poveden je dopis iz Pazina, kjer so nesrečni, ker so tu ustanovili Društvo sv. Cirila in Metoda: predsednik je Trinajstić, ki je rojen v neki vasi na Krku, tajnik je občinski tajnik Marianović, ki je rojen v Kastvu, blagajnik je Bertoša, ki je že na dovolj slabem glasu. V Pazinu je tako nastala ta nemoralna in razdiralna skupina; na takšen način velika mati Hrvaška sega tudi sem. Na občini so namestili hrvaško tablo. Trinajstić je šel Italijanom tako na živce, da so mu rekli tudi Timurlenk (Tamerlano). On in Farošić (poštni uradnik v Trstu) sta v času pred volitvami potovala po vaseh v okolici Pazina in ker je tu živelo precej nevednih, sta imela dokaj velik uspeh pri pridobivanju volilnih glasov. Drugače pa je bilo na področju vasi Gologorica, Novaki, Cerovlje in Previž. Dopisniku ni jasno, kako je v tako družino zašel c. kr. uradnik.⁵⁹

Iz Voloske so sporočali o svojem župniku don Zamliču, ki da je ultra hrvaški. To je pokazal tudi ob obisku v Veprincu. Z vsemi sredstvi skušajo preprečiti, da bi njihova občina postala temelj panhrvatizma, kot se je zgodilo v Kastvu.

Petek, 26. oktobra 1894:⁶⁰ v tej številki je na prvi strani označen članek *Lotta per il diritto* (Boj za pravico). Povzema že znane zadeve iz dunajskega parlamenta, govori o igrah ravnotežja in neravnotežja. Istrsko prebivalstvo predvsem želi, da ga pustijo pri miru in ga ne begajo z narodnostnimi idejami; za Istro je značilna italijanska kultura. Boj za pravico in pravičnost pa je najsvetejši.

V rubriki *Corrispondenze istriane* je tudi članek o Piranu. V njem je govor o tem, kako se je mesto povsem umirilo. To je bil čas, ko so znova pritrdili povsem italijansko tablo na zunanjo steno sodne palače.

Petek, 2. novembra 1894:⁶¹ na prvi strani je najprej označen članek *A Trieste* (V Trst), ki govori o obisku istrskih županov v Trstu. To je zgodba, ki so jo objavili že vsi dnevniki. Za razliko od njih pa

⁵⁶ *Il Giovine Pensiero*, štirinajstdnevnik, kasneje je izhajal na tri tedne in končno kot tednik. V podnaslovu je označen kot politični list za interese italijanskih pokrajin pod Avstrijo. Izhajal je v Pulju od 1. oktobra 1887 do 25. septembra 1897. Tiskan je bil na štirih straneh formata 26 x 37 cm. Objavljal je mestno in deželno kroniko, novinarske dopise, novice iz domovine in tujine, oglase; imel je tudi književne priloge. V njegovem programu je bilo poudarjeno, da je odprt vsakršni razpravi, da pa se ne bo spuščal na nivo osebnih obračunavanj, niti ne bo služil podpihovanju različnega sovraštva (Istarska enciklopedija, str. 254).

⁵⁷ *Il Giovine Pensiero*, 12. 10. 1894, št. 41, inv. št. 1915.

⁵⁸ Isti, 19. 10. 1894, št. 42, inv. št. 1916.

⁵⁹ O številu prebivalcev ob štetju leta 1880, ki se mu Italijani posmehujejo, pa toliko: občina Gologorica je imela 527 prebivalcev, od tega 87 Italijanov, 440 Hrvatov; občina Novaki je imela 644 prebivalcev, od tega 37 Italijanov, 21 Slovencev in 590 Hrvatov; v občini Cerovlje je bilo 196 prebivalcev, od tega 5 Nemcev, 6 Italijanov, 10 Slovencev, 175 Hrvatov; občina Previž pa je štela 210 prebivalcev, med njimi so bili: 2 Nemca, 4 Slovenci in 204 Hrvatje (*Spezial Orts-Repertorien*, str. 110, 114, 107, 117).

⁶⁰ *Il Giovine Pensiero*, 26. 10. 1894, št. 43, inv. št. 1917.

⁶¹ Isti, 2. 11. 1894, št. 44, inv. št. 1918.

ne našteva udeležencev, pač pa opisuje vzneseno vzdušje.

V članku z naslovom *Dalle rive del Danubio* (Z obal Donave) pa je govor o dogajanju v dunajskem parlamentu. Bralce spomni na neupravičene slovenske zahteve v Celju. Za vse, kar je na narodnem področju po njihovem mnenju narobe, je kriv Taaffe. Tako se npr. na Češkem že oblikuje kraljestvo sv. Venceslava. Nemški poslanci javno kažejo simpatijo do Italijanov, kar je očitno tudi v nemškem liberalnem časopisju. Članek omenja tudi Polsky club in njegovo nezadovoljstvo z ministrom Schönbornom. V naslednjem članku pa prelevajo odnose in razmerja na Dunaju med Coroninijevim in Hohenwartovim poslanskim klubom, poleg tega pa omenijo še sijajni shod županov v Trstu.

V rubriki *Corriere Triestino* (Tržaška poročila) se pritožujejo nad zaplembami liberalnega časopisja, saj so bili zaplenjeni *L'Indipendente*, *Il Paese*, *Il Piccolo*. V rubriki *Corrispondenze istriane* je zanimivo mnenje labinskega občinskega zastopstva, ki je protestiralo proti dvojezičnim napisom zato, ker so ljudje tu večinoma nepismeni in narečje, ki ga govorijo, ni podobno temu, kar je napisano na tabli. Zaradi kakšnega duhovnika in tujega uradnika pa dvojezični napisi tudi niso potrebni, povzročili bodo le zmešnjave in med do tedaj mirno prebivalstvo vnesli nacionalne boje. Večina prebivalcev razume italijansko, nekateri znajo celo pisati, zato dvojezični napisi niso potrebni.

Iz Pazina sporočajo, da imajo na vhodu v sodno palačo že štiri leta trijezične napise, kljub temu pa je prebivalstvo vznemirjeno. Pazin ima približno 1800 prebivalcev, od tega je 1700 Italijanov in po zadnjem štetju, ki naj bi bilo povščeji državi, tudi 100 Slovanov. V sodnem okraju pa je več Slovanov, vendar ti niso nikdar sanjali o tem, da bi imeli dvojezične napise, tako da je ta tabla postavljena le zaradi hujšakačev Laginje in Spinčiča. V Pazinu je že nekaj časa tudi hrvaški odvetnik, vendar pride na sodišče 7/10 zadev v italijanščini. Podeželani so večinoma nepismeni, mogoče se jih je 5% sposobnih podpisati, Italijani pa znajo vsi pisati in brati. Ko so tablo namestili, je bilo sicer nekaj negodovanja, večjih neprijetnosti pa ni bilo. Tabla, ki je na žandarmerijski postaji, ima le hrvaški in nemški napis, ne pa tudi italijanskega. Domoljubi iz Pazina pošiljajo bratske pozdrave junaškemu Piranu.

Na tretji strani je označen še članek z naslovom *Lo status quo*, ki govori o tem, da je trenutno stanje dvojezičnih napisov doseglo status quo. To velja za Poreč, Rovinj, Vodnjan in Pulj. Sicer pa se prebivalci Pulja sprašujejo, katera tabla sedaj velja.

Petek, 9. novembra 1894:⁶² tokrat je na prvi

strani označen članek z naslovom *Non dimentichiamo l'avvenire!* (Ne pozabimo na bodočnost!). Ker niso zmagali na volitvah, tako kot so predvidevali, so neskončno razočarani in objokujejo nastale razmere. Tudi tokrat se razburjajo zaradi razmer na Dunaju, dopisniku se celo zdi, da posvečajo v Avstriji preveč pozornosti smrti ruskega carja. Razburja se tudi nad delom Hohenwartovega kluba, ki si po dopisnikovem mnenju preveč prizadeva za slovenizacijo in hrvatizacijo Istre, čemur se na vse načine upira Coroninijev klub. Zanimivo je, da ni označen članek, ki je izšel v rubriki *Corriere Triestino* (Tržaška pošta), kjer je zelo pohvaljeno obnašanje zavednih Pirančanov ob tragediji, ki jih je doletela z namestitvijo dvojezične table na zunanji steni sodne palače.

Pritoževati so se začeli tudi italijanski študentje v Gradcu, ker je študij v nemškem jeziku. Zato ne morejo tako dobro študirati in v študiju tudi ne najdejo takega zadovoljstva kot bi ga, če bi bil študij na italijanski univerzi. Seveda tudi oni podpirajo pogumne Pirančane. Organizirali so shod v hotelu *Alla città di Trieste* (Zur Stadt Trierst?), kjer so razpravljali o legalnih sredstvih za obrambo italijanstva v Primorju. Razprava je bila v italijanščini, zborovanje je s tem kršilo zakon in so ga prijavili deželnemu namestništvu, ker sta na Štajerskem v rabi le nemščina in slovenščina. Italijani so bili seveda neskončno presenečeni in zgroženi.

V dodatku (*Supplemento al N. 45 del Giovine Pensiero*) je v rubriki *Solidarietà istriana* (Istrska solidarnost) obvestilo o tem, da so deželni glavar dr. Matteo Campitelli in oba poslanca v dunajskem parlamentu dr. Rizzi in dr. Bartoli poslali italijanskim županstvom in občinskim upravam okrožnico, naj pošiljajo na Dunaj nujne telegrame, v katerih prosijo ministrstvo, naj se odreče kaznovanju Pirana s tem, da mu bodo namestili dvojezično tablo na zunanjo steno sodne palače. Občinske uprave so z veseljem sprejele in podprle to zamisel.

V tem dodatku je omenjeno tudi mnenje časopisa *Münchner Neusten Nachrichten*, da si del članov Hohenwartovega kluba prizadeva, da bi se klub solidariziral s Slovenci. Po mnenju tega časopisa si za to prizadevajo tudi Čehi v svojem časopisju, Poljaki pa se ne pridružujejo temu mnenju. Zadeva z dvojezičnimi napisi sploh še ni razrešena.

Odmevi piranskih in istrskih dogodkov v beneških časopisih *Gazzetta di Venezia*, *L'Adriatico* in *L'Irredenta*

GAZZETTA DI VENEZIA. Giornale politico quotidiano col riasunto degli atti amministrativi e giuridiziarri di tutto il Veneto. Ufficiale per gli Atti della Camera di Commercio. Venezia, Anno CLII.

Ponavlja že znana stališča, vendar še bolj strupeno kot tržaški in istrski časopisi. Ponedeljek, 29.

⁶² Isti, 9. 11. 1894, št. 45, inv. št. 1919.

oktobra 1894.⁶³ na prvi strani je označen članek z naslovom *Il Comizio di Capodistria* (Shod v Kopru). Poročilo je datirano v Trstu 28. oktobra, govori pa o zborovanju predstavnikov istrskih občin v Kopru.⁶⁴ Govorili so najboljši istrski govorniki in govori so bili navdušujoči. To naj bi spravilo v bes Hrvate, kar se očitno vidi v pisanju časopisa *Il Pensiero Slavo*. Avtor članka, ki se je podpisal kot m., ugovarja pisanju časopisa *Il Pensiero Slavo* in trdi, da Slovani nimajo z Italijani nič skupnega, razen istega neba in sonca. V procesu človeškega napredka niso Slovani prispevali ničesar in tudi sedaj ne pomenijo kaj dosti. Kar ne more naštetih dovolj negativnih in grdih lastnosti Hrvatov, ena od hujših zmerjavk je bila "požeruhi lojenih sveč".

V rubriki *Guardate l'Istria* (Čuvajte Istro) so omenjene demonstracije v podporo Piranu, ki so bile v Vodnjanu, Buzetu, v občinah Hum, Račice, Sovinjak, Draguč, Vergi(?), Sočerga. Razburjajo se tudi zaradi aretacij.

L'ADRIATICO. Giornale del mattino. Venezia. Anno XIX, N. 316.

Sobota, 17. novembra 1894.⁶⁵ v tem časopisu je označen članek na prvi strani, ki je imel naslov *Le tabelle bilingui* (Dvojezične table), izšel pa je v rubriki *Gli avvenimenti del giorno. Dall'Italia irredenta* (Dnevni dogodki, Iz neodrešene Italije). Najprej je omenjen dopis iz Gorice, kjer se čutijo Italijani že ogrožene od Slovanov; uvedba dvojezičnih napisov bo velika žalitev italijanskih narodnih čustev in bo porušila dobre odnose med Italijani in Slovani. Istega mnenja so tudi v Dobreddu, Devinu, Tržiču in Gradišču.

Iz Gorice tudi poročajo o slovanskem izzivanju, ker se nikakor ne morejo urediti razmere na šolskem področju. Moti jih tudi prizadevanje slovenskih in hrvaških podjetnikov, ki so se sestali v Opatiji in od tam poslali cesarju memorandum o političnih in gospodarskih razmerah v Istri.

Na drugi strani pa je označen članek *Per l'Istria che si difende* (Za Istro, ki se brani). To je zelo čustven članek, ki govori o sestanku beneškega občinskega sveta, na katerem so govorili in glasovali o tem, kako zelo je treba pomagati Italijanom v njihovem plemenitem boju za lastno narodnost proti barbarskim Slovanom.

⁶³ *Gazzetta di Venezia*, 29. 10. 1894, št. 299, inv. št. 1929.

⁶⁴ Sodelovali so Bale, Brtonigla, Buje, Cres, Grožnjan, Izola, Krk, Lošinj, Milje, Motovun, Plomin (če je Fisiona v resnici Fianona), Poreč, Piran, Pulj, Rovinj, Umag, Vižinada pa tudi predstavnika Picna in dva predstavnika mesta Trsta. Izvoljeni odbor so sestavljali: koprski župan Giov. Cotoli (do sedaj je bil v vseh časopisih Coboli), piranski župan dr. Fragiaco, župan Buj dr. Venier in odvetnika dr. Canciani iz Poreča, de Franceschi iz Umaga, odvetnika d'Angeli in G.A.G. Benussi iz Trsta. O sestanku in seznamu so pisali že istrski in tržaški listi, vsak pa ima nekoliko drugačen seznam.

⁶⁵ *L'Adriatico*, 17. 11. 1894, št. 316, inv. št. 1930.

L'IRREDENTA, Venezia 25. Novembre 1894 numero unico. Geslo te izdaje je bilo: *Alere flamam*.⁶⁶

Ta časopis je posvečen dogajanju v Istri. Še posebej so v njem označeni članki: *La storia esatta degli avvenimenti* (Natančna zgodovina dogodkov), ki obsega del prve in druge strani, na peti strani pa krajša članka *Il sistema dei castighi* (Sistem kaznovanja) in *Italiani e Slavi nell'Istria* (Italijani in Slovani v Istri), na šesti strani sta dve kratki notici, na sedmi strani pa pesmica o Piranu. Uvodnik je zajedljiv do Italije, ker se avtorju zdi, da matična država deluje prepočasi in preokorno.

V članku *La storia esatta degli avvenimenti (scritta da un irredento)* (Natančna zgodovina dogodkov, ki jo je napisal iredentist) se avtor najprej sklicuje na sijajne osvojitve starega Rima in nato na slavno Beneško republiko. Po njegovem mnenju je vsa Istra italijanska in požrešni avstrijski imperializem nima tu kaj iskati. Slovanski rodovi, ki so raztreseni po Liburniji, so brez zgodovine in si šele sedaj oblikujejo narodno zavest, nimajo pisanega jezika in niti skupne kulture, so brez zgodovine in tradicije; in ti hočejo sedaj ogroziti italijanskost dežele. Slovanski rodovi v avstrijski monarhiji so se začeli prebujati šele sedaj in skušajo vplivati na razmere v Istri. Sem prihajajo odposlanci iz panslavističnih središč Prage, Ljubljane in Zagreba ter s svojimi obljubami begajo itak vedno nezadovoljno kmečko prebivalstvo. Če ne gre drugače, jih podkupijo z ruskimi rublji in tako ščuvajo preprosteže proti Italijanom. To se ponekod že pozna na volilnih rezultatih. Ti slovanski istrski poslanci so v dunajskem parlamentu našli slovanske zaveznike Čehe, Hrvate in Slovence. Izoblikovali so si politično težo, ki ni sorazmerna ne z njihovim številom ne z njihovo pomembnostjo. Za vse to je v veliki meri kriv Taaffe pa tudi sedanji kabinet, ki si je zadal nalogo ohraniti status quo. Po mnenju člankarja je Hohenwartov klub postal premočan in vlada se njegovim zahtevam ne zna ali pa noče upreti. Ukaz o dvojezičnih tablah je še iz Taaffejeve dobe, prišlo je do nesrečne okrožnice višjega sodišča v Trstu o dvojezičnih napisih v Istri in zahodni Furlaniji. Seveda se je ta krivica godila v povsem italijanskih mestih in trgih in zbudila tudi silovit odpor. Nato za svoje bralce ponovi celotno piransko zgodbo. Članek je podpisan z Un irredento (Iredentist).

Drugi označen članek *Il sistema dei castighi* (Sistem kaznovanja) se zgraža nad tem, kako je z dvojezičnim napisom kaznovano italijanstvo Pirana. Sistem kolektivne kazni po mnenju časopisa ni

⁶⁶ *L'Irredenta*, 25. 11. 1894, ena sama številka, inv. št. 1931. Že geslo *Alere flamam* kaže na to, da je časopis pripadal skupini iredentistov, ki je bila blizu krožku Garibaldi iz Trsta, milanska sekcija. Je glas italijanske protiaustrijske levice (Apollonio, *Autunno istriano*, str. 175-178).

primeren za pravno državo. Ta članek naj bi bil povzet po zaplenjenem članku v časopisu *L'Alba*, ki je izhajal v Rovinju.

Naslednji označeni članek nosi naslov *Italiani e Slavi nell'Istria* (Italijani in Slovani v Istri). Najprej predstavi Istro, kjer sta obala in notranjost povsem italijanski, saj je tu najprej vladal Rim, nato pa Beneška republika, na avstrijski del kar pozabi. Notranjost je revna, tu živijo le pastirji, to so Slovani, ki pa so italijanizirani, ker imajo stik z italijanskim prebivalstvom. Tisti del Slovanov, ki je strnjeno naseljen, je ostal slovanski, sicer pa je Slovanov več vrst; tu povzema članek s prve strani graškega časopisa *Tagespost*, ki smo ga že omenili. Ves vzhodni del Jadrana je italijaniziran, saj je italijanska civilizacija tako atraktivna in močna, da asimilira druge. V severni Istri je del Slovencev, okrog 80.000, kar ni nič v primeri z italijansko večino, ki pa je številčno ne navede. Če ne bi bilo slovanskega vpliva, bi se prebivalci severne Istre opredelili za Italijane in ne za Slovence ali Hrvate.

Piranski in istrski dogodki, kot so jih svojim bralcem predstavili *Il Don Chisciotte di Roma*, *La Riforma*, *La Nuova Sardegna* in leta 1910 *La Grande Italia*

IL DON CHISCIOTTE DI ROMA. Roma, Anno II.

Nedelja, 4. novembra 1894.⁶⁷ V tem satiričnem časopisu je označen članek z naslovom *Una carta da visita* (Posetnica). Članek povsem resno obravnava probleme Italijanov v Istri in njihov boj za materin jezik. Dopisnik, ki se je podpisal Il saraceno (Saracen), pa predlaga prebivalcem Italije, naj za sedaj piranskega župana podprejo tako, da mu pošljejo svojo posetnico brez kakršnegakoli besedila, pomembna bo znamka, na kateri je ime Italije.

LA RIFORMA. Roma, Anno XXVIII.

14. novembra 1894⁶⁸ je na prvi strani v članku z naslovom *A Pirano. I deputati slavi e i deputati italiani* (V Piranu. Slovanski in italijanski poslanci) omenjeno dogajanje v Istri in v Piranu. Med drugim govori o tem, da sta dva slovanska poslanca, ki sta hotela doseči dvojezične napise v Istri, kljub bučni agitaciji doživela popoln neuspeh. Kmečko prebivalstvo istrske notranjosti, ki govori neko slovansko-beneško narečje, ni sledilo tema dvema agitatorjema proti italijanskim meščanom. V Piranu je sedaj mirno, pričakujejo pa odstop tistih istrskih poslancev, ki v svoji akciji niso ničesar dosegli.

Zanimiv je tudi članek z naslovom *Italiani e tedeschi in Austria (Nostro telegrama particolare)* (Italijani in Nemci v Avstriji. Naš poseben tele-

gram), Dunaj 13. – (G). Govori o pismu, ki ga je piranski župan Fragiaco poslal celjskem županu. V njem razpravlja o težavah, ki jih slovanska poplava povzroča dvema starima in na svojo slavno preteklost ponosnima narodoma. Enaka razmere, v katerih so se znašli Italijani v Istri, pestijo Nemce na Štajerskem, zato morajo oboji okrepiti sodelovanje za skupen narodni boj. Nastop piranskega župana so avstrijski Nemci spremljali z navdušenjem.

V zbirki je tudi časopis s Sardinije, ki se je oglasil sicer nekoliko pozno, zato pa primerno čustveno.

LA NUOVA SARDEGNA. Giornale quotidiano. Anno IV, Sassari.

V sredo, 7. novembra 1894⁶⁹ je tudi ta časopis prinesel na prvi strani članek *La dimostrazione di Pirano*, datiran 6. novembra, o piranskih demonstracijah. Ta članek je zelo čustven, za vse zlo, ki ga morajo trpeti plemeniti Italijani, pa so krivi Slovani in avstrijska oblast, ki zatira Italijane. Omenjen je tudi ponujeni odstop piranskega župana, pa tudi to, da njegov odstop ni bil sprejet.

In na koncu še časopis iz leta 1910. Članki v njem so dokaz, da je zamisel o večjezičnih napisih še vedno zbuja sovražstvo in nelagodje na italijanski strani.

LA GRANDE ITALIA, Milano, Anno II, Pubblica gli atti ufficiali dell'Associazione TRENTO e TRIESTE per la difesa della nazionalità nelle terre italiane soggette all'Austria. Esce ogni domenica.

V nedeljo, 26. junija 1910⁷⁰ je bila prva stran namenjena razburjanju nad toponomastičnim zemljevidom, ki ga je izdal italijanski Touring Club. Zemljevid je bil namreč dvojezičen, kar je razsrdilo predvsem vse Italijane s področja Trentina, Istre in Dalmacije. Pritožbe naj bi, po pisanju časopisa, deževale od vsepovsod, vendar pa v gostobesednem in čustvenem popisovanju novih in starih krivic ni omenjeno nobeno zemljepisno ime, z izjemo Zadra (Zara).

Na prvi strani je tudi članek, ki govori o dogodkih v Piranu leta 1894 z naslovom *Il racconto di una dimostrazione a Pirano* (Dedicata al comm. Bertarelli) (Pripoved o demonstraciji v Piranu. Posvečeno komandantu Bertarelliju). V članku so obnovljeni dogodki v Piranu, ko so Pirančani svojevoljno obesili na zunanjo steno sodišča tablo z le italijanskim napisom in ko jim je župan zagotovil, da se v mestu govori le italijansko in bo tako tudi ostalo. Članek se modro konča ob navdušenju Pirančanov nad temi besedami, dopolnjen pa je s sliko predsednika Lege nazionale Riccarda Pitterija in s sliko slavnosti, ki jo je Lega nazionale organizirala v Piranu.

⁶⁷ *Il Don Chisciotte di Roma*, 4. 11. 1894, št. 303, inv. št. 1921.

⁶⁸ *La Riforma. Roma*, 14. 11. 1894, št. 314, inv. št. 1934.

⁶⁹ *La Nuova Sardegna*, 7. 11. 1894, št. 299, inv. št. 1935.

⁷⁰ *La Grande Italia*, 26. 6. 1910, št. 26, inv. št. 1933.

Slovesnost, ki jo je organizirala Lega Nazionale v Piranu (La Grande Italia, 26. junija 1910, str. 1. Časopis hrani Pomorski muzej Sergej Mašera v Dokumentaciji muzeja Sergej Mašera, fond Mestni muzej Piran).

V zbirki je še nekaj izrezkov, za katere pa se ne da določiti časopisa, iz katerega so bili izrezani. Po vsebini lahko sklepamo, da je bilo to časopisje, ki je izhajalo v kraljevini Italiji, saj povezuje piransko dogajanje z notranjimi problemi tedanje kraljevine Italije, z njenim odnosom do Avstro-Ogrske, načelnajo že tudi vprašanje sodelovanja in koristi, ki jih ima Italija v trozvezi Avstrija–Nemčija–Italija. V teh člankih je zelo močno izraženo mnenje, da se kraljevina Italija premalo ukvarja s težavami "neodrešenega" italijanskega prebivalstva v Avstriji.⁷¹

⁷¹ Več in podrobno o tej problematiki glej Apollonio, *Autuno istriano*. Tu je obdelana tudi problematika trozveze.

Telegrami in pisma

Poleg časopisov in časopisnih izrezkov so v škatli še telegrami podpore piranskemu županu, pa tudi telegrami, ki govorijo o usklajevanju med župani pri posameznih akcijah, saj niso bili vedno prepričani v svoj uspeh. Tu so tudi telegrami italijanskih zastopnikov v parlamentu dr. Rizzija in dr. Bartolija ter nekaj zanimivih pisem.

V času od 15. oktobra do konca meseca so italijanski župani istrskih mest pošiljali piranskemu županu brzojavke občudovanja, prav tako so mu pošiljali brzojavke tudi posamezniki in skupine Istranov, ki so živeli izven Istre. V novembru pa so se zvrstili telegrami sožalja in podpore ter ogor-

Gattung des Telegramms. Classe del telegramma.		TELEGRAMM TELEGRAMMA } № 18		Dienstliche Angaben. Indicazioni d'ufficio.	
Angekommen von } Auf Leitung } am 18. 1894 um 17 Uhr 30 Min. (Mittag mit con)		Von } an } 483 } 17 } Taxworten } (Worten) } (Chiffren) } parole tassate } (Parole) } (Cifre) }		Aufgegeben am } Consegnato li } um 17 Uhr 30 Min. (Mittag mit con)	
Text. — Testo.					
<i>Società insegnanti Roma</i> <i>manda saluto affettuoso fratelli.</i> <i>Istria assicurandoli non resta</i> <i>inseguibile loro grido dolore</i>					
D. S. 759. Deutsch-Italienisch. (Auflage 1894.)					

Brzajavka, ki jo je poslala Società insegnanti iz Rima. Zadnje besede te brzajavke smo uporabili za naslov članka (Dokumentacija Pomorskega muzeja Sergej Mašera, fond Mestni muzej Piran).

čenja nad vladnim nerazumevanjem. Največ so-
žalnih brzajavk je prispelo 5. novembra.⁷²

⁷² Telegram 15. 10. 1894, inv. št. 1961; telegram 16. 10. 1894, inv. št. 2035; telegram 19. 10. 1894, inv. št. 1962; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1792; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1978; telegram 24. 10. inv. št. 1975; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1979; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1981; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1974; telegram 25. 10. 1894, inv. št. 1970; telegram 26. 10. 1894, inv. št. 2031; telegram 20. 10. inv. št. 1894; telegram 20. 10. 1894, inv. št. 1894; telegram 21. 10. 1894, inv. št. 1967; telegram 21. 10. 1894, inv. št. 1968; telegram 21. 10. 1894, inv. št. 2018; telegram 21. 10. 1894, inv. št. 2012; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 2021; telegram 24. 10. 1894, inv. št. 1971; telegram 25. 10. 1894, inv. št. 1965; telegram 29. 10. 1894, inv. št. 1993; telegram 30. 10. 1894, inv. št. 1990; telegram 31. 10. 1894, inv. št. 2034; telegram 5. 11. 1894, inv. št. 2006; telegram 5. 11. 1894, inv. št. 1985; telegram 5. 11. 1894, inv. št. 2004; telegram 5. 11. 1894, inv. št. 1957; telegram 5. 11. 1894, inv. št. 1956; telegram 6. 11. 1894, inv. št. 1996; telegram 6. 11. 1894, inv. št. 1998; telegram 7. 11. 1894, inv. št. 2000;

Dne 22. oktobra 1894⁷³ je županu poslal telegram Bartoli, ki je navdušen nad akcijo, več bo povedal v pismu.

Čez pet dni pišeta iz dunajskega parlamenta (ni oznake, kdaj je bil telegram poslan) oba poslanca županu Fragiacomu o dogajanju v parlamentu, govorita o interpelaciji. Za dobrobit italijanske stvari zahtevata v mestu popoln red.⁷⁴

Istega dne je župan Fragiacomu prejel še Bartolijev telegram iz dunajskega parlamenta, ki je bil

telegram 7. 11. 1894, inv. št. 2005; telegram 7. 11. 1894, inv. št. 1960; telegram 7. 11. 1894, inv. št. 1959; telegram 22. 10. 1894, inv. št. 1969; telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1984; telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1986; telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1987; telegram 29. 10. 1894, inv. št. 1954; telegram 24. 11. 1894, inv. št. 2024.

⁷³ Telegram 22. 10. 1894, inv. št. 1969.

⁷⁴ Telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1984.

odposlan ob 12.40. Piranskemu županu je sporočal, da je notranje ministrstvo v imenu pravice odgovorilo na interpelacijo Spinčiča in Kluna. Težavo za Italijane pomeni razglasitev z balkona o italijanski tabli. Ministrstvo se ne bo pustilo več motiti in bo branilo svojo avtoriteto, kot je že telegrafiral.⁷⁵ Tega dne je župan prejel z Dunaja še tretji telegram. Ob 7.45 mu je Bartoli sporočal: bodite pozorni, presenečenje, poskrbite za red, bomo energično ugovarjali. Na telegramu je še opomba "nujno".⁷⁶

29. oktobra sta Rizzi in Bartoli sporočila z Dunaja: če hočemo doseči dokončne razlage, bodo potrebni energični nastopi, danes bo seja z ministri in upajo, da se bo za Piran dobro izteklo, informacije sledijo jutri.⁷⁷

24. novembra pa je Rizzi z Dunaja prosil piranskega župana, naj ga obvestijo, če je res, da je dvojezična tabla v notranjosti sodišča. Tu v ministrstvu ni o tem nič znanega.⁷⁸

Žal ni datuma na telegramu, ki ga je piransko županstvo naslovilo na Neue Freie Presse na Dunaju in v njem sporočilo sledeče: gospod Hochegger ni podal izjave, ko je župan, da bi pomiril demonstracije, ki so dosegle skrajno točko, predlagal znano obljubo; gospod Hochegger ni ugovarjal, ostal pa je ob županu na balkonu palače, ko je govoril ljudstvu. Naslednje jutro je bila nameščena tabla s posredovanjem oblasti, prisotna sta bila okrajni sodnik in gospod Hochegger, vendar mi ne vemo, ali so bila dana pooblastila z višje instance. Po tem se je ljudstvo pomirilo. Županstvo.⁷⁹

11. novembra je piranskemu županu poslala brzojavko Societa insegnanti Roma, mu sporočila pozdrave, obenem pa zagotovila da, "*krik Istre ne bo ostal neopažen*".⁸⁰

Med telegrami, ki jih je prejemal piranski župan, so nekateri iz zelo zanimivih krajev. Tako mu sporoča župan Menfija: "*S tega ekstremnega obrobja Italije občinski svet Menfija v imenu svojih meščanov pristrčno pozdravlja istrske brate, ki tu propagirajo italijanstvo*".⁸¹

27. novembra pa piše piranskemu županu župan mesta Torre del Greco. Sporoča mu, da pošilja občinski svet njegovega kraja pristrčne pozdrave in občuduje plemenito prebivalstvo, ki tako ceni jezik Danteja in Macchiavelija.⁸²

1. decembra je poslal brzojavko piranskemu županu župan S. Stefana in mu sporočil, da je občinski svet razpravljajal o cesarskih ukrepih in pošilja bratom pristrčne pozdrave zaradi obrambe materinega jezika.⁸³

Prav tako kot telegrami so zanimiva tudi pisma, ki jih je v teh kritičnih dneh prejemal piranski župan. V njih so izrazi podpore, spoštovanja in občudovanja.⁸⁴ Zanimivo je pismo tržaškega namestnika, v katerem piše piranskemu županu, da je zaradi odsotnosti prejel njegovo pismo z zamudo. Sporoča mu, da ne bo sprejel odposlankstva županov, "*ker bi to v sedanjih okoliščinah ustvarilo vtis manifestacije, ki bi razgrela duše, katere je treba pomiriti. To pa ne pomeni, da ne bom tudi v bodoče, tako kot do sedaj, rad sprejel vsakega posameznega župana, ki se mu zdi primerno, da mi predstavi razmere v svoji občini. Sprejmite spoštovani župan, izraze mojega spoštovanja. Namestnik Rinaldini Ir.*"⁸⁵ V škafli, ki hrani to gradivo, je prav tako prepis dekreta, s katerim je tržaški namestnik poslal v Piran Hocheggerja in ki dokazuje, da se je zelo dobro zavedal, kakšne so razmere v Piranu. Dekret pravi: "*Okrajnega glavarja dr. Antonia Hocheggerja sem poslal v Piran, da bi tam ukrenil vse potrebno za ureditev javnega reda, ki je hudo ogrožen. Gospod župan in njegovi organi, ki jih ima na razpolago so s tem zadolženi, da nudijo poslanemu okrajnemu glavarju vso pomoč, ki jo bo zahteval*".

Trst, 22. oktober 1894.
namestnik Rinaldini Ir."⁸⁶

Zanimivo je pismo dr. Valusia:

Trst, 6. novembra 1894
Spoštovani gospod

Ko se je spet vrnil mir v duše, si dovolim obrniti se na Vas gospod župan s prošnjo, da bi mi dali dekret, s katerim sem bil 22. preteklega meseca zadolžen potovati v Piran kot vladni funkcionar.

⁸³ Telegram 1. 12. 1894, inv. št. 2030. Obstajata vsaj dva kraja z imenom Santo Stefano: Santo Stefano di Cadore ob sotočju reke Piave in potoka Padole, in Santo Stefano di Camastra na severni obali Sicilije.

⁸⁴ Prepis Rinaldijevega dekreta, inv. št. 1948; Rinaldijevo pismo piranskemu županu, inv. št. 1949; pismo italijanskega krožka v Innsbrucku, inv. št. 1950; pismo motovunskega župana, inv. št. 1951; pismo oprtaljskega župana, inv. št. 1952; pismo tržaškega župana Pitterija, inv. št. 1944; pismo novigrskega župana Urizia, inv. št. 1943; pismo dr. Valusia, inv. št. 1947; pismo puljskega župana, inv. št. 1946; pismo beneškega sindika, inv. št. 1945; pismo in pesmica lokalne pesnice, inv. št. 1953.

⁸⁵ Pismo tržaškega namestnika Rinaldinija piranskemu županu 29. 10. 1894, inv. št. 1949.

⁸⁶ Prepis Rinaldinijevega dekreta, inv. št. 1948.

⁷⁵ Telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1986.

⁷⁶ Telegram 27. 10. 1894, inv. št. 1987.

⁷⁷ Telegram 29. 10. 1894, inv. št. 1954.

⁷⁸ Telegram 24. 11. 1894, inv. št. 2024.

⁷⁹ Telegram, inv. št. 1999.

⁸⁰ Telegram 11. 11. 1894, inv. št. 2033.

⁸¹ Telegram 19. 11. 1894, inv. št. 1992. Menfi je mesto na jugozahodu Sicilije.

⁸² Telegram 27. 11. 1894, inv. št. 2028. Kraj Torre del Greco leži južno od Neaplja.

To je dokument, ki zame ni absolutno potreben, vendar pa ga smatram kot spomin na dni, ki sem jih preživel v Piranu in spada med stvari, ki so vredne, da se jih shrani.

Upam, da Oni, gospod župan morejo – ... – uživati nekoliko miru in živeti – ... – nekaj dni na deželi.

Upajoč, da bo Piran v kratkem času dobil svoj ugled na vseh področjih, nameravam priti tja, in najlepše bi mi bilo, če bi Vam tedaj lahko stisnil roko; prav tako tudi drugim gospodom, ki so mi v kritičnih trenutkih tako pomagali.

Vaš najvdanejši dr. Valusi

Nb. Poslati po privatni poti.⁸⁷

Zelo zgovorno je pismo beneškega sindika:

Koprsko županstvo

28. november 1894

Velecenjeni gospod

Na svoji javni seji 16. tm. se je občinski svet Benetk (Consiglio Comunale di Venezia) z aplavzom in spoštovanjem spomnil energične akcije Istre, ki je branila svoje narodne pravice; na predlog župana Riccarda Selvatica se je soglasno dvignil v počastitev legalnega boja, ki so ga bojevali tako zvesto in tako čisto, da bi morali zmagati, kajti zmaga vedno pripada narodom, ki niso izdali kulta preteklosti in zaupanja v idealno prihodnost.

Ta ugledna manifestacija je sedaj pokazala pomen Benetk, na katere je vezanih pet stoletji zgodovine in civilnega vpliva v naših krajih; zato se čutim dolžnega, da velecejenemu županu vsaj na ta način, izrazim zahvalo in ga pozdravim v imenu mesta ter ga prosim, da to sporoči tudi spoštovanim svetnikom.

Želim obvestiti spoštovane kolege glavnih sestrskih mest, da bo Vaše blagorodje enako cenilo in sporočilo čustvo občudovanja in simpatije, ki jim ga pošiljajo Benetke.

Izrabljam priložnost, da sem z vsem spoštovanjem Vaš vdani.⁸⁸

Le deloma se na politično dogajanje v letu 1894 nanaša pismo, ki ga je piranski župan prejel 13. oktobra 1895, zanimiva in po svoje ganljiva je pesem o Piranu, ki jo dopisovalka namenja županu.

Piran 13. oktober 1895

Velecenjeni gospod župan

Ponižno prosim odpuščanja, ker si dovolim poslati Vašemu blagorodju delce, nastalo včeraj zaradi želene samozvesti herojstva tega dragega in

močnega mesta. Tudi jaz sem Istranka, rojena v Kopru in sem tu živela do pred tremi leti, v tem času sem šla v Italijo, natančneje v Novi Ligure, domovino mojega moža. Brala sem časopisje in kot patriotka uživala veselje Istre ter trpela z njeno bolečino. Zaradi vrste neprijetnosti in nesreč smo se vrnili v Istro, v zelo slabih pogojih; ker moj mož ni mogel najti dela v Kopru, ga je našel tu v Piranu. Je slikar (pleskar?) in dela v hiši gospoda Bartoleija.

V tem nepozabnem dnevu sem napisala tale sonet in Vam ga poklanjam. Mi bo oproščeno? Upam! Z globokim spoštovanjem do Vas gospod župan.

Piran, 23. oktobra 1895

ponižna in vdana Antonia Barchette

(Prost prevod soneta)

Piranu

Pozdravljena o zemlja pogumnih mož/

Hrabrih in herojskih oseb/

Znašel si se v izrednem spopadu/

Želeli so izigrati tvojo usodo.

Vendar pa žareč od domovinskega poguma/

In navezan le na eno misel/

Stalen v tej edini resnici/

Si bil nepremagljiv, pravi modrijan.

Si dal vrednoto, ki širi prsi/

Tvoje sinove so poskušali odtrgati/

Od njihove vere, zaupanja tako/

Da so se ti enotno radostni zaobljubili/

Svetim in starim spominom/

Ki bodo ostali večno živi v tebi.

A. B.⁸⁹

Zaključek

Ob dogajanju v oktobru leta 1894 v Piranu in kasneje ob nemirih v Istri se je tako slovansko in slovensko kot tudi nemško in italijansko časopisje v Avstro-Ogrski odzvalo glede na svojo politično, versko in nacionalno opredelitev. Spopadu med Slovani in Neslovani se je pridružil še obračun med liberalno in klerikalno usmerjenim časopisjem, Italijani pa so vsemu temu dodali še zahteve po združitvi vsega ozemlja, za katerega so bili prepričani, da je od nekdanj njihovo in sedaj trpi pod tujo oblastjo. Slovenci so se tako znašli v zelo zapletenem položaju.

V prvem delu razprave, ki je izšla v Kroniki 53 leta 2005, sem predstavila pisanje slovanskega časopisja, predvsem praškega dnevnika *Politik*, pa tudi osrednjih kranjskih kontinentalnih dnevnikov *Slovenskega naroda* in *Slovenca*. Ob tem sem seveda upoštevala krajše komentarje nemškega in

⁸⁷ Pismo dr. Valusia, inv. št. 1947.

⁸⁸ Pismo beneškega sindika, inv. št. 1945.

⁸⁹ Pismo in pesem lokalne pesnice, inv. št. 1953.

deloma slovanskega tiska. Dogajanje v Piranu je predstavljeno od začetnih nemirov do razmaha ognjevitnega nezadovoljstva. Sledi opis prihoda vojске in navidezna pomiritev. Predstavljeno je merjenje moči med dunajsko vlado in namestništvom v Trstu. Da je bila pomiritev le navidezna, se je pokazalo v času prve svetovne vojne, ko se je na sodišču znova pojavila napisna tabla le v italijanskem jeziku. Tokrat je oblast delovala zelo hitro in dosegla tudi prej nedosegljive piranske meščane. Ta del razprave govori predvsem o tem, kako se čutijo Slovani zapostavljeni, saj živijo v državi kjer po njihovem mnenju vladajo dvojna merila.

V pričujoči številki Kronike pa sem predstavila še drugo stran medalje. Zato sem si izbrala časopise, časopisne izrezke, telegrame in pisma, ki jih o tej problematiki hrani Pomorski muzej "Sergej Mašera" v Piranu. Ta material zelo jasno in glasno govori o italijanskem razumevanju razmer tako v obalnih mestih kot tudi v notranjosti Istre.

Časopise in izrezke, ki jih je zbiral tedanji piranski župan dr. Domenico Fragiaco lahko, z izjemo lista *Il Pensiero Slavo*, označimo za iredentistične. Prav primerek tega časopisa pa dokazuje, da je župan prebiral tudi nekoliko drugače uglašeno časopisje. Poleg iredentističnega in protislovanskega tona je za ostalo časopisje značilna tudi njegova liberalna usmerjenost. To je zelo očitno pri navajanju nemškega časopisja in citatov. Večinoma se sklicujejo na "pisanje mnogih nemških časopisov", ob podrobnejšem pogledu pa se pokaže, da so vsi listi, ki jih je zbral piranski župan, navajali ene in iste nemške časopise, predvsem tiste, ki so bili do Slovanov izrazito sovražni. Prednost je imel dunajski časopis *Neue Freie Presse*, ki je zelo dosledno nastopal proti vsakršnim slovanskim zahtevam. Nato pa sledijo *Deutsche Zeitung*, *Volkszeitung*, *Tagespost*, *Münchener Neuesten Nachrichten*, od slovanskih časopisov pa poljski *Przełond*, ki je izhajal v Lvovu.

Kot primer časopisov, ki pišejo slabo o Italijanih in sploh ne razumejo njihovih težav in bolečin omenjajo praški časopis *Politik*, zagrebški *Tagblatt* in uradni vladni časopis *Fremdenblatt*. Časopisja v slovenskem in hrvaškem jeziku niti ne omenjajo. Zelo jih je prizadel tudi pogled z nekolike večje oddaljenosti, npr. iz Rima, če se seveda ni ujemal z njihovimi predstavami o lastnih težavah.

Za vse časopise in časopisne izrezke, ki jih je hranil piranski župan, je značilno, da ne govorijo o Slovencih in Hrvatih, pač pa vedno o Slovanih; če že ločujejo med njimi, se to dogaja le tedaj, kadar prevajajo kakšen nemški članek. Ob prebiranju tega časopisja se tudi ne da izogniti občutku, da časopisi prepisujejo drug od drugega, posebno še tedaj, kadar objavljajo kakšen prevod iz nemščine. Čeprav so vsi ti časopisi in odlomki pisani v

iredentističnem duhu, pa po svoji grobosti izstopata beneška časopisa *Gazzetta di Venezia* in *L'Irredenta*.

Da bi izpopolnili sliko, ki smo si jo ustvarili s pomočjo časopisja, bi bilo potrebno naše dosedanje vedenje dopolniti še z arhivskim gradivom, ki jih o "revoluciji v Piranu" najdemo Piranu.

VIRI IN LITERATURA

Posamezni časopisi, izrezki iz njih, telegrami in pisma so zbrani v Pomorskem muzeju Sergej Mašera v Dokumentaciji Pomorskega muzeja Sergej Mašera, fond Mestni muzej Piran. Vsak dokument nosi še lastno inventarno številko.

ČASOPISI

L'Adria, supplemento mattutino all'Osservatore Triestino. Trieste, 1894, 1895.

L'Adriatico, giornale del mattino. Venezia, 1894.

L'Alba, esce ogni giorno. Rovigno, 1894.

Il Don Chisciotte di Roma. Roma, 1894.

Gazzetta di Venezia. Giornale politico quotidiano col riassunto degli atti amministrativi e giudiziarii di tutto il Veneto. Ufficiale per gli Atti della Cammiera di Commercio. Venezia, 1894.

Il Giovine Pensiero. Giornale politico per gli interessi delle provincie italiane dell'Austria. Pola, 1894.

La Grande Italia. Pubblica gli atti ufficiali dell'Associazione TRENTO e TRIESTE per la difesa della nazionalità nelle terre italiane soggette all'Austria. Milano, 19. oktobra.

L'Indipendente. Trieste, 1894.

L'Irredenta. Venezia. Numero unico. 1894.

L'Istria. Periodico settimanale. Parenzo, 1894.

La Nuova Sardegna. Giornale quotidiano. Sassari, 1894.

Il Paese. Giornale politico quotidiano. Trieste, 1894.

Il Pensiero Slavo. Prima Diritto Croato. Periodico politico-letterario. Trieste, 1894.

Il Piccolo. Trieste, 1894.

Il Piccolo della Sera (Supplemento seriale del "Piccolo"). Trieste, 1894.

La Riforma. Roma, 1894.

Tagespost. Morgenblatt. Graz, 1894.

Posamezni izrezki iz časopisov, ki nimajo naslova; inv. št. 1936–1942.

Telegrami, inv. št. 1954, 1956–1962; 1964–65; 1967–1972; 1974, 1975, 1978, 1979, 1981–1984, 1986, 1987, 1990, 1992, 1993, 1996, 1998–2000, 2004–2007, 2012, 2018, 2021, 2024, 2028, 2020, 2031, 2033–2035.

Pisma, inv. št. 1943–1953.

LITERATURA

- Apollonio, Almerigo: *Autuno istriano. La "rivolta" di Pirano e i dilemmi dell'irredentismo*. Trieste : Italo Svevo, 1992.
- Barbalić, Fran: *Narodna borba u Istri od 1870 do 1915. godine (prema bilješkama iz Naše sloge)*. Građa za noviju povijest Hrvatske I. Zagreb : JAZU, 1952.
- Bratulić, Vjekoslav: Zapisnici sjednica "Hrvatsko-slovenskog kluba" zastupnika u Istarskom saboru (1888–1901). *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XI.–XII., 1966–1967, str. 123–199.
- Enciklopedija Jugoslavije* 7. Zagreb : Lesikografski zavod FNRJ, 1968.
- Enciklopedija Slovenije 5, Ljubljana 1991; 13, Ljubljana, 1999.
- Holz, Eva: Češki časopis *Politik* in revolucija v Piranu leta 1894. *Kronika* 53, 2005, str. 209–221.
- Istarska enciklopedija*. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1965.
- Spezial-Orts-Repertorium der in Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, herausgegeben von der k.k. Statistischen Central-Commission. VII. Küstenland*. Wien, 1885.
- Spinčić, Vjekoslav: *Narodni preporod u Istri*. "Braća hrvatskog zmaja", sveska 39, Zagreb, 1924.
- Tuma, Henrik: *Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935)*. Zbral in uredil Branko Marušič. Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Trst : Devin, 1994.

ZUSAMMENFASSUNG

"Der Schrei Istriens wird nicht unbemerkt bleiben" Zeitungen und Zeitungsartikel sowie Telegramme und Briefe über die Ereignisse in Piran (Pirano) im Herbst 1894, die der damalige Bürgermeister Dr. Domenico Fragiacomo gesammelt hat

Im Herbst 1894 entflammte in Istrien ein Kampf um die Rechte der Kroaten und Slowenen auf

zweisprachige Inschriften. Die italienische Seite trat dieser Forderung entschieden entgegen. Die Auflehnung des italienischen Teils der Bevölkerung gegen diese Neuheit nahm in Piran (Pirano) seinen Anfang. Hier erreichte sie das größte Ausmaß, um sich anschließend über die ganze Halbinsel zu verbreiten. Eine wichtige Rolle spielte hierbei die Presse, die die Leidenschaften auf beiden Seiten schürte. In diesem Streit ging es nicht nur um die Achtung gesetzlich anerkannter nationaler Rechte, sondern um eine tiefer greifende Auseinandersetzung zwischen der liberalen und klerikalen Richtung im österreichischen Teil der Doppelmonarchie sowie im Königreich Italien. Die Slawen, mit Ausnahme eines Teils der Polen, in unserem Fall die Slowenen und Kroaten, befanden sich größtenteils im konservativen Lager.

Die italienische irredentistische Presse griff diese Auseinandersetzung voll auf und erging sich in Berichten über Ungerechtigkeiten, die die Italiener in Österreich zu erdulden hätten. Sehr scharf zog sie gegen die italienische Regierung ins Feld, die ihrer Meinung nach nicht genug für die "nicht befreiten" Landsleute getan hätte. Im Hintergrund der konkreten Auseinandersetzungen in Istrien standen noch Wahlvorbereitungen, die auf beiden Seiten Öl ins Feuer gossen. Der verbale Konflikt, der 1894 ausbrach und sich bis Jahresende hinzog, war übrigens auch Ausdruck weiterer innerer Schwierigkeiten, sowohl im Königreich Italien als auch in Österreich-Ungarn.

Zeitungen, Zeitungsausschnitte, Telegramme und Briefe, die im Regionalmuseum Sergej Mašera in Piran (Pirano) aufbewahrt werden, gewähren einen guten Einblick in die damaligen lokalen Verhältnisse und die Gefühle des italienischen Teils der Bevölkerung der Monarchie. Darin kommt die Bewunderung der Einwohner von Piran (Pirano) dafür zum Ausdruck, dass sie sich für ihre Muttersprache zur Wehr gesetzt hätten, auf der anderen Seite aber auch die Geringschätzung der slawischen Mitbürger. Die Sammlung umfasst Zeitungen, die in Triest, Poreč (Parenzo), Pula (Pola) und Rovinj (Rovigno) sowie in anderen, vor allem italienischen Orten erschienen.